

Meten van SDGs: een eerste beeld voor Nederland

**Meten van SDGs:
een eerste beeld
voor Nederland**

Verklaring van tekens

Niets (blanco)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
.	Het cijfer is onbekend, onvoldoende betrouwbaar of geheim
*	Voorlopige cijfers
**	Nader voorlopige cijfers
2015–2016	2015 tot en met 2016
2015/2016	Het gemiddelde over de jaren 2015 tot en met 2016
2015/'16	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2015 en eindigend in 2016
2013/'14–2015/'16	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2013/'14 tot en met 2015/'16

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress: Textcetera, Den Haag
Ontwerp: Edenspiekermann

Inlichtingen

Tel. 088 570 70 70
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

Bestellingen

verkoop@cbs.nl
ISBN 978-90-357-2116-6

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2016.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.

Voorwoord

De leden van de Verenigde Naties (VN) werden het vorig jaar eens over een agenda voor duurzame ontwikkeling. Alle 193 leden van de VN tekenden voor een ambitieus pakket doelstellingen: de zogenoemde Sustainable Development Goals (SDGs).

Daarmee geven de VN-leden, waaronder ook Nederland, aan zich onder meer te zullen inspannen om een einde te maken aan armoede en honger, de mensenrechten te beschermen en de gelijkheid van mannen en vrouwen te bevorderen. In totaal telt het pakket 17 doelstellingen voor de periode 2015–2030.

Om de voortgang te monitoren is in VN-verband een lijst van indicatoren opgesteld: de Sustainable Development Goals Indicators. De publicatie die nu voor u ligt laat zien welke indicatoren door CBS kunnen worden samengesteld op basis van beschikbare statistieken en voor welke aanvullende inspanningen of waarnemingen nodig zijn.

Een derde van de indicatoren kan op dit moment met de beschikbare cijfers gemeten worden; voor veel indicatoren moeten dus nog cijfers ontwikkeld worden. Deze publicatie vormt een startpunt voor een brede maatschappelijke discussie met onder meer NGO's, planbureaus, kennisinstituten en ministeries over hoe de voortgang in Nederland op het terrein van de SDGs gemeten kan en zou moeten worden.

Het globale beeld dat uit de SDG-metingen naar voren komt is dat het op veel punten, waarvoor beschikbare cijfers zijn, goed gaat met Nederland. Dit is met name het geval op economisch vlak, maar ook de rechtsstaat en instituties, en op sommige terreinen van onderwijs en gezondheid. Maar er zijn punten waar Nederland minder goed scoort.

Nederland stoot bijvoorbeeld nog veel broeikasgassen per inwoner uit en staat daardoor op de 25^e plaats (van de 28) op de ranglijst van de Europese Unie (EU) in 2014; verder is het aandeel van hernieuwbare energie in de totale energieconsumptie nog steeds zeer laag: 5,9 procent in 2015; en de gezonde levensverwachting van Nederlandse vrouwen is relatief laag vergeleken met andere Europese landen (op plaats 20 van de 28 in 2014).

Andere punten waar Nederland minder goed scoort betreffen de inkomensongelijkheid tussen mannen en vrouwen en discriminatiegevoelens. Hetzelfde geldt voor de natuur en biodiversiteit, de milieudruk die Nederland legt op andere landen, duurzame voedselproductie, afval, water en duurzame visserij. Ten slotte scoort Nederland gemiddeld binnen de EU met het aantal hoger opgeleiden, R&D-uitgaven en octrooien.

Het streven naar duurzame ontwikkeling past binnen het streven naar welvaart in brede zin. In dat kader heeft de tijdelijke Tweede Kamer commissie Breed welvaartsbegrip onlangs enkele aanbevelingen gedaan. Eén daarvan is de aanbeveling om de Monitor Duurzaam Nederland, zoals gepubliceerd in 2009, 2011 en 2014, om te vormen naar een Monitor Brede Welvaart. De in deze publicatie beschreven set Sustainable Development Goals Indicators kan op termijn één van de bouwstenen van zo'n Monitor vormen. Deze special over SDGs komt daarom dit jaar in plaats van de Monitor Duurzaam Nederland.

Directeur-Generaal CBS

Dr. T.B.P.M. Tjin-A-Tsoi

Den Haag/Heerlen/Bonaire, november 2016

Inhoud

Voorwoord **3**

1. Inleiding 6

2. Duurzame ontwikkeling 9

- 2.1 Meten van duurzame ontwikkeling en brede welvaart **10**
- 2.2 Het Brundtland-rapport **10**
- 2.3 Het Stiglitz-Sen-Fitoussi rapport **11**
- 2.4 Het raamwerk van de Conference of European Statisticians (CES) **11**
- 2.5 Tweede Kamer Commissie Breed Welvaartsbegrip **13**

3. De VN-doelstellingen voor duurzame ontwikkeling 14

- 3.1 De 2030 Agenda en de SDGs **15**
- 3.2 De eerste SDG-indicatorrapporten **15**
- 3.3 Kanttekeningen bij de SDGs **17**

4. Indicatoren voor het monitoren van SDGs 18

- 4.1 Meten van SDG-indicatoren **19**
- 4.2 Eerste inventarisatie voor Nederland **20**

5. Hoe staat Nederland ervoor? 25

- 5.1 Een startpunt **26**
- 5.2 Globaal beeld **26**
- 5.3 Beeld per SDG **28**

6. Hoe verder met monitoring van SDGs? 43

Statistische bijlagen 46

Literatuur **70**

Afkortingen **72**

Medewerkers **74**

1.

Inleiding

De voorliggende publicatie is een eerste verkenning van het meten van indicatoren voor de Sustainable Development Goals (SDGs) van de Verenigde Naties. Hiermee wil CBS mede aanzet geven voor discussie tussen beleidsmakers, onderzoekers en partners uit maatschappij en bedrijfsleven over hoe een nationale SDG-rapportage kan worden vormgegeven en over waar Nederland nu staat in het meten van SDG-indicatoren.

Eind september 2015 werden alle leden van de Verenigde Naties het eens over een toekomstagenda voor duurzame ontwikkeling. Alle 193 regeringsleiders, waaronder die van Nederland, hebben hun handtekening gezet onder een ambitieus pakket van doelstellingen, de zogenaamde Global Goals for Sustainable Development (SDGs). Deze doelstellingen gelden voor de periode 2015–2030.

De kern van de 2030 agenda bestaat uit 17 doelstellingen, verder uitgewerkt in 169 subdoelstellingen. Voor de implementatie en de monitoring van de vooruitgang zijn de regeringen van de lidstaten verantwoordelijk. Daarbij is afgesproken dat de voor de monitoring benodigde gegevens door de landen zullen worden gerapporteerd, waarbij de nationale statistiekbureaus een belangrijke rol kunnen spelen.

Na het vaststellen van de ambitie is er in VN verband in 2016 ook gewerkt aan het ontwerpen van een meetsysteem voor de rapportage over de voortgang van de SDGs. Het *Report of the Inter-Agency and Expert Group on Sustainable Development Goal Indicators* (UN, 2016a) geeft een eerste set van indicatoren die nodig zijn voor de monitoring.

Bron: Verenigde Naties.

Deze publicatie is een eerste CBS verkenning van het meten van de SDG-indicatoren voor Nederland. Het vormt daarmee een startpunt voor een brede maatschappelijke discussie, met onder meer NGO's, planbureaus, kennisinstututen, ministeries en andere organisaties over hoe de voortgang in Nederland op het terrein van de SDGs gemeten kan en zou moeten worden.

Het beeld dat uit de eerste SDG-metingen oprijst is dat het goed gaat met Nederland, maar dat er wel belangrijke zorgpunten zijn. Dit betreft met name klimaat, energie en ongelijkheid. Bij deze conclusie zijn een aantal kanttekeningen te plaatsen. Ten eerste blijkt slechts een derde van de SDG-indicatoren direct meetbaar voor Nederland. Veel

andere indicatoren zullen nog ontwikkeld moeten worden. Er is nog veel (inter-) nationale discussie over hoe de SDG-indicatoren precies gemeten moeten worden, en er zullen data verzameld moeten worden om de indicatoren te meten. Hier ligt dus nog een grote opgave voor Nederland.

Belangrijk daarbij is de nationale strategie van de SDGs in Nederland, die nog in ontwikkeling is. Voor veel SDG (sub)doelen ontbreken nog nationale ambities en doelstellingen. De nationale strategie zal focus geven aan het meetsysteem en bepalen welke indicatoren als eerste moeten worden ontwikkeld. Ook zal de VN indicatorenlijst in de loop der jaren geregeld worden aangepast binnen VN-verband. Er is daarom volop ruimte voor toekomstige verbetering en aanpassing van SDG-monitoring in Nederland.

Ten slotte is een beeld dat geschetst wordt op basis van de SDGs geen volledig beeld van hoe Nederland er qua duurzaamheid werkelijk voor staat (Smits en Eding, 2015). De SDGs maken afreilrelaties tussen economie, milieu en samenleving niet zichtbaar. Er zijn relatief veel input-indicatoren, terwijl er meer nadruk zou moeten liggen op outcome-indicatoren. Er lijkt in de SDGs minder aandacht voor 'later': wat betekent ons handelen in het hier en nu voor onze kinderen? Hetzelfde geldt voor de manier waarop een land beslag legt op de hulpbronnen van andere landen, 'elders'.

De *Monitor Duurzaam Nederland* (MDN), bestaand uit het indicatoren-rapport van CBS en verkenningen van de Planbureaus (CBS/CPB/PBL/SCP, 2014), biedt wel een raamwerk dat het thema duurzaamheid in de volle breedte dekt (het zogenaamde CES-meetsysteem). De beperkte aandacht voor de 'later' en 'elders' dimensies pleiten er dan ook voor de SDG indicatoren te integreren in het CES-meetsysteem. De MDN wordt dit jaar niet meer uitgebracht. Wel zijn de indicatoren van de MDN onlangs geactualiseerd en beschikbaar gesteld via de CBS website.¹⁾ CBS brengt in plaats van de MDN de voorliggende publicatie over SDG-indicatoren uit, als een van de bouwstenen voor de mogelijke opvolger van de MDN. Dit wordt een Monitor Brede Welvaart, die in opdracht van het kabinet samengesteld gaat worden als CBS het verzoek hiertoe krijgt. Voor deze nieuwe Monitor wordt de samenwerking met de Planbureaus voortgezet.

¹⁾ <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisatie/2016/11/duurzame-ontwikkeling>

2.

Duurzame ontwikkeling

De SDG-indicatoren van de VN zijn een van de hoogtepunten in een lang lopende discussie over het meten van duurzame ontwikkeling en brede welvaart. Het bruto binnenlands product (bbp) is een te beperkte indicator om te kunnen meten of een land zich op een duurzaam ontwikkelingspad bevindt. Diverse internationale en nationale initiatieven pleiten voor meerdere indicatoren naast het bbp om een beeld te krijgen van ontwikkelingen en afruilen in de volle breedte van economie, milieu en samenleving.

2.1 Meten van duurzame ontwikkeling en brede welvaart

De voorgestelde SDG-indicatorenset van de VN (UN, 2016a) past in een al veel langer lopende discussie over het meten van welvaart, welzijn, de zogenaamde 'Beyond GDP'-discussie. Belangrijke mijlpalen in deze discussie zijn het rapport *Our Common Future* van de Commissie Brundtland (WCED, 1987), het *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Progress* (Stiglitz, Sen en Fitoussi, 2009) en de aanbevelingen van de Conference of European Statisticians (UNECE, 2014), de zogenoemde CES-indicatoren. Ook de aanbevelingen van de Tijdelijke commissie Breed welvaartsbegrip (Tweede Kamer, 2016b) passen in dit kader. Uitgebreide beschrijvingen van deze ontwikkeling kunnen worden gevonden in Smits en Hoekstra (2011) en Tweede Kamer (2016b).

Nationaal en internationaal zijn statistici en anderen bezig met het meten van duurzame ontwikkeling en brede welvaart. Een recente publicatie van CBS die in deze ontwikkeling past is bijvoorbeeld de *Monitor Duurzaam Nederland* (CBS/CPB/PBL, SCP, 2014), dat bestaat uit een indicatoren-deel (door CBS) en een verkenningen-deel (door de Planbureaus). Verder zijn er de CBS-publicaties *Kwaliteit van Leven in Nederland* (van Gaalen en Kazemier, 2015), *Welzijn in Nederland* (Moonen en Stroucken, 2015) en *Green Growth in the Netherlands* (CBS, 2015b). Internationaal zijn diverse statistische rapporten verschenen, waaronder *How's Life?* (OECD, 2015) en *Sustainable Development in the European Union* (Eurostat, 2015).

2.2 Het Brundtland-rapport

In het rapport *Our Common Future* (WCED, 1987) bekijkt de Commissie Brundtland maatschappelijke (en duurzame) ontwikkeling vanuit het perspectief van rechtvaardigheid. Hierbij wordt zowel gekeken naar de intra-generatieve verdeling van welvaart binnen de huidige generatie (met name de welvaartsverdeling tussen de rijke landen en de ontwikkelingslanden), als het inter-generatieve perspectief, waarbij centraal staat of de huidige generatie niet teveel inteert op hulpbronnen waardoor het welvaartsstreven van toekomstige generaties onder druk zou kunnen komen. Een ontwikkeling is volgens de Commissie Brundtland pas duurzaam als zowel aan de eisen van intra- als inter-generatieve rechtvaardigheid is voldaan.

Het begrip duurzaamheid komt van oorsprong uit de ecologie: het duurzaam gebruiken van een visvoorraad of een bos betekent dat er niet méér vis of hout aan de voorraad onttrokken wordt dan de natuurlijke aanwas. Dit betekent dat toekomstige generaties van natuur en milieu gebruik kunnen blijven maken. Volgens de commissie vormt armoede een praktische belemmering voor een duurzaam gebruik van de fysieke omgeving, en integratie van natuurbehoud en economische ontwikkeling is nodig voor duurzame ontwikkeling. Hiermee komt de commissie Brundtland tot een definitie van duurzame ontwikkeling. Dit is vertaald in de Monitor Duurzaam Nederland 2014 als: *Duurzame ontwikkeling is een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie, zonder dat daarmee de behoeften van toekomstige generaties, zowel hier als in de andere delen van de wereld, in gevaar wordt gebracht.*

Bij duurzame ontwikkeling draait het dus vooral om de vraag of wij onze kwaliteit van leven in het hier en nu op een dusdanige manier vormgeven dat die geen al te grote druk legt op de mogelijkheden voor een voldoende kwaliteit van leven van mensen elders in de wereld of van toekomstige generaties (onze kinderen).

2.3 Het Stiglitz-Sen-Fitoussi rapport

In 2009 verscheen het rapport van de *Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress* onder leiding van Stiglitz, Sen en Fitoussi. De commissie constateert dat het financieel-economische beleid en het sociaal-economische beleid op een verkeerde en te beperkte set gegevens is gebaseerd. De veel gebruikte indicator voor economische groei, het bbp, is niet de juiste indicator als het gaat om economische ontwikkeling en sociale vooruitgang. De auteurs van het rapport pleiten er daarom voor om van een systeem dat de economische productie meet – welvaart in enge zin – over te gaan naar een systeem dat de welvaart in brede zin meet.

Brede welvaart kent veel aspecten. De commissie onderscheidt acht dimensies. Daarbij is niet alleen de actuele situatie van belang maar ook hoe deze worden ervaren. Zowel objectieve als subjectieve indicatoren voor deze dimensies zijn belangrijk. Tot slot benadrukt de commissie, in navolging van de Commissie Brundtland, de relatie tussen het nu en de toekomst. Ontwikkelingen nu kunnen ten koste gaan van het welzijn van toekomstige relaties. Ook deze relatie moet zichtbaar worden gemaakt in het meetsysteem.

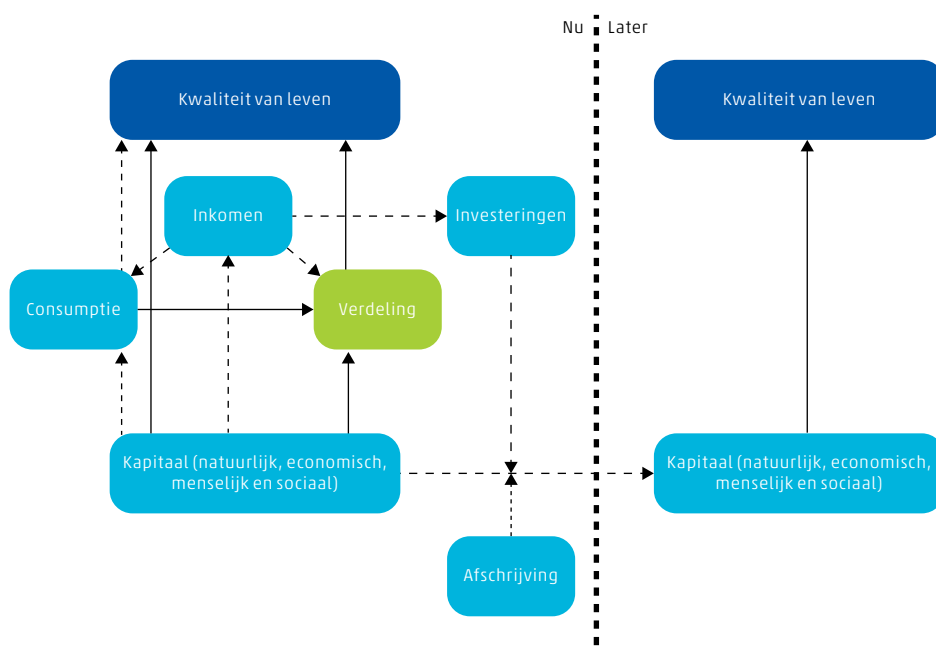
2.4 Het raamwerk van de Conference of European Statisticians (CES)

Onder leiding van CBS heeft een internationale task force van statistici gewerkt aan een raamwerk om duurzame ontwikkeling te meten met internationaal geaccepteerde en geharmoniseerde data. Dit raamwerk is uiteindelijk aanvaard en onderschreven door zeker 60 landen tijdens de Conference of European Statisticians (CES) in 2014 (UNECE, 2014).

Het CES-meetsysteem wordt onder andere onderbouwd door een kapitalenbenadering. Deze theoretische onderbouwing is gebaseerd op werk van Smits en Hoekstra (2011). Er wordt systematisch in kaart gebracht hoe het met de levenskwaliteit 'hier en nu' is gesteld en er wordt gekeken hoe deze kwaliteit van leven van invloed is op vitale hulpbronnen of kapitalen. Hierbij gaat het niet alleen om natuurlijke hulpbronnen, maar uitdrukkelijk ook om economisch, menselijk en sociaal kapitaal. Een te grote afname van deze hulpbronnen zou immers een rem kunnen zijn op de kwaliteit van leven van toekomstige generaties ('later'). Ook wordt gekeken in hoeverre de keuzes die worden gemaakt druk leggen op andere landen ('elders'). Binnen een dergelijk kader is duidelijk sprake van mogelijke afruilen, bijvoorbeeld tussen economische groei en CO₂-uitstoot, de druk die een land legt op ontwikkelingslanden door hun grondstoffen en energie te importeren, of de keuze te investeren in onderwijs voor toekomstige generaties.

Het CES-raamwerk

Een samenleving heeft een aantal hulpbronnen tot haar beschikking waarmee welvaart en welzijn kunnen worden gegenereerd: economisch kapitaal (machines en gebouwen), menselijk kapitaal (arbeid, onderwijs, gezondheid), natuurlijk kapitaal (natuurlijke hulpbronnen, biodiversiteit en klimaat) en sociaal kapitaal (sociale netwerken en vertrouwen). Deze hulpbronnen zijn noodzakelijk voor het op peil houden van de welvaart en het welzijn, en daarmee de kwaliteit van leven van de bevolking.

Het gebruik van het kapitaal door de huidige generatie heeft invloed op de beschikbaarheid van kapitaal later, en daarmee de kwaliteit van leven van toekomstige generaties. De figuur hierboven toont deze belangrijke afruilrelatie. Duurzame ontwikkeling houdt in dat de huidige generatie in haar streven naar brede welvaart er tevens voor zorgt dat ook voor toekomstige generaties voldoende kapitaal beschikbaar blijft. Dit geldt in het bijzonder voor natuurlijk kapitaal omdat het een kritieke kapitaal vorm is. Zonder natuurlijk kapitaal kan de mensheid immers niet overleven.

De drie pijlers van het CES raamwerk (kwaliteit van leven, hulpbronnen en druk op andere landen) zijn in lijn met de Brundtland-definitie voor duurzame ontwikkeling, het Stiglitz-Sen-Fitoussi rapport en het SER advies over duurzame ontwikkeling (SER, 2010). Het indicatorensysteem zoals dat in de Monitor Duurzaam Nederland wordt gebruikt is nagenoeg identiek aan het CES-meetsysteem.

2.5 Tweede Kamer Commissie Breed Welvaartsbegrip

Het feit dat het Bruto Binnenlands Product (bbp) steeds meer (ten onrechte) wordt gelijkgesteld aan welvaart en vooruitgang (WRR, 2013) was voor de Tweede Kamer aanleiding om te onderzoeken wat het bbp wel en niet meet en welke rol het bbp speelt in de beleidsvorming en politieke besluitvorming. Daarnaast kreeg de tijdelijke commissie die met dit onderzoek werd belast, de opdracht om na te gaan of het zinvol is om naast het bbp andere indicatoren te ontwikkelen om brede welvaart inzichtelijk te maken en zo ja, welke indicatoren dan ontwikkeld moeten worden en hoe die indicatoren dan gebruikt kunnen worden. CBS heeft in een notitie ten behoeve van deze commissie in kaart gebracht wat de kracht en tekortkomingen van het bbp zijn, en wat CBS al doet aan de ontwikkeling van maatstaven voor brede welvaart (Smits, 2015).

Na gedegen onderzoek en na een groot aantal deskundigen te hebben gehoord, constateert de commissie dat het bbp een solide en bruikbare indicator is, maar inderdaad een te beperkte indicator is om brede welvaart te meten (Tweede kamer, 2016b; zie verder ook het themanummer van het Tijdschrift Milieu (2016) over Groene Welvaart). De commissie beveelt aan de CES-indicatoren te implementeren voor een statistische beschrijving van brede welvaart. De Monitor Duurzaam Nederland acht de commissie in zijn huidige vorm niet goed bruikbaar in het politieke debat. Onder meer een aantrekkelijke en toegankelijke manier van presenteren, actualiteit van de gegevens en publicatie op vaste momenten in het parlementaire proces zijn gewenst, aldus de commissie. Ze adviseert daarom deze monitor door te ontwikkelen tot een Monitor Brede Welvaart. Voor de visuele presentatie adviseert ze de Better Life Index van de OESO als inspiratiebron te gebruiken.

In juni 2016 is er een Kamerdebat gevoerd over het rapport van de commissie met daarin het advies om een jaarlijkse Monitor Brede Welvaart te laten ontwikkelen door CBS ten behoeve van het jaarlijkse verantwoordingsdebat in mei. In het Kamerdebat stemde een ruime Kamermeerderheid in met het rapport. Vervolgens is dit rapport aan het kabinet aangeboden met het verzoek om een reactie op het rapport en de daarin opgenomen aanbevelingen te geven.

3.

**De VN-doelstellingen
voor duurzame
ontwikkeling**

Eind 2015 werden de leden van de Verenigde Naties het eens over de een agenda voor duurzame ontwikkeling. Dit omvat een ambitieus pakket doelstellingen: Sustainable Development Goals. Deze SDGs worden wereldwijd gezien als één van de belangrijkste beleidsthema's voor de komende 15 jaar. Inmiddels zijn de eerste SDG-indicatorrapporten verschenen, waarin gemeten is hoe landen er nu voor staan. Er worden echter ook kanttekeningen geplaatst bij de SDGs, die geen verhaal vertellen over afruilen tussen de diverse doelen.

3.1 De 2030 Agenda en de SDGs

In september 2015 sloten de 193 regeringsleiders van de lidstaten van de Verenigde Naties een historisch akkoord over de 2030 Agenda voor Duurzame Ontwikkeling (UN, 2015). De 17 doelstellingen voor duurzame ontwikkeling (SDGs, of ook wel Global Goals) gelden voor de periode 2015–2030 en zijn de opvolger van de millennium doelstellingen. In 2000 aanvaardden de wereldleiders de Millennium Development Goals (MDGs), die de grootste problemen in de armste ontwikkelingslanden in 15 jaar moesten halveren. Het ging om doelen op de terreinen armoede, honger, primair onderwijs, milieu (inclusief drinkwater en sanitair), man-vrouw ongelijkheid en sterfte onder kinderen en moeders en sterfte door overdraagbare ziekten.

Waar de millennium doelstellingen vooral gericht waren op het verlichten van de armoede in ontwikkelingslanden, is de 2030 agenda een brede duurzaamheidsagenda voor alle landen, dus ook voor de westerse landen als Nederland. De gemaakte afspraken zijn niet wettelijk bindend, maar zijn een inspanningsverplichting. Landen worden opgeroepen om de mondiale SDGs te vertalen naar nationale doelstellingen en beleid en zich te committeren om er alles aan te doen om bij te dragen aan rechtvaardigheid, veiligheid en welvaart in de wereld. Op dit moment worden door de Nederlandse overheid initiatieven ontplooid die moeten leiden tot een nationale SDG-strategie (Tweede Kamer, 2016a; Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2016). Het vertalen van de mondiale SDGs naar nationale doelstellingen voor 2030 bestaat enerzijds uit het vaststellen van eventuele nieuwe doelstellingen voor die thema's waar Nederland nu geen of slechts gedeeltelijk beleidsdoelen heeft geformuleerd, en anderzijds uit het actualiseren van de huidige doelstellingen richting 2030. Overigens moet erop worden gewezen dat de lijst van duurzaamheidsdoelen de uitkomst is van een politiek onderhandelingsproces en daardoor niet alle relevante thema's omvat. Zo ontbreken heldere doelstellingen voor wat betreft kenniskapitaal, dat vooral voor westerse landen van grote betekenis is.

3.2 De eerste SDG-indicatorrapporten

Medio juli 2016 verschenen er twee rapporten die de startpositie van verschillende landen (waaronder Nederland) vergelijken bij het behalen van de SDG-doelen. De Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) publiceerde het rapport *Measuring distance to the SDGs targets* (Boarini e.a., 2016). Het gaat om een pilot aan de hand van uitgebreide 'country performance reviews' en algemene studies.

De OESO beoordeelt de startpositie van Nederland aan de hand van de helft van de subdoelen als "very good".

Vrijwel tegelijkertijd publiceerden de Bertelsmann Stiftung en het Sustainable Development Solutions Network (SDSN) de *SDG Index & Dashboards* (Sachs e.a., 2016). Hierin is voor 149 landen bepaald hoeveel inspanningen er nog nodig zijn om aan de SDG-doelstellingen te voldoen. In de uiteindelijk bepaalde ranglijst bezet Nederland, op basis van een derde van de SDG-indicatoren, de 8^e plaats.

Uit deze publicaties komt naar voren dat Nederland het goed doet op onder andere gezondheid, eerlijk werk, economische groei en drinkwater-sanitair. Verbeterpunten zijn bijvoorbeeld de luchtkwaliteit langs drukke stedelijke wegen en veehouderijen, aandeel van vrouwen in leiderschapsfuncties, het aandeel hernieuwbare energie en duurzaamheid bij produceren en consumeren.

De 17 doelstellingen van de Sustainable Development Goals (SDGs) uitgeschreven

- 1. Einde maken aan armoede overal, in alle vormen**
 - 2. Einde maken aan honger, bereiken van voedselzekerheid en verbeterde voeding en het bevorderen van duurzame landbouw**
 - 3. Verzekeren van goede gezondheid en welzijn op elke leeftijd bevorderen**
 - 4. Verzekeren van gelijke toegang tot kwalitatief goed onderwijs en bevorderen van levenslang leren voor iedereen**
 - 5. Bereiken van seksegelijkheid en zelfontplooiing/empowerment voor alle vrouwen en meisjes**
 - 6. Verzekeren van toegang tot en duurzaam beheer van water en riolering voor iedereen**
 - 7. Verzekeren van toegang tot betaalbare, betrouwbare, duurzame en moderne energie voor iedereen**
 - 8. Bevorderen van aanhoudende, inclusieve en duurzame economische groei, volledige en productieve werkgelegenheid en eerlijk werk voor iedereen**
 - 9. Opbouwen van robuuste infrastructuur, bevorderen van inclusieve en duurzame industrialisatie en stimuleer innovatie**
 - 10. Terugdringen van ongelijkheid binnen en tussen landen**
 - 11. Steden en menselijke nederzettingen inclusief, veilig, robuust en duurzaam maken**
 - 12. Verzekeren duurzame consumptie- en productiepatronen**
 - 13. Ondernemen van urgente actie om klimaatverandering en de gevolgen ervan tegen te gaan**
 - 14. Conserveren en duurzaam gebruik maken van de oceanen, zeeën en maritieme hulpbronnen voor duurzame ontwikkeling**
 - 15. Beschermen, herstellen en bevorderen van het duurzame gebruik van ecosystemen, duurzaam beheren van bossen, tegengaan van woestijnvorming, tegengaan en terugdraaien van landdegradatie, en het verlies aan biodiversiteit een halt toeroepen**
 - 16. Bevorderen van vreedzame en inclusieve samenlevingen met het oog op duurzame ontwikkeling, verzekeren van toegang tot justitie voor iedereen en creëren van doeltreffende, verantwoordelijke en inclusieve instellingen op elk niveau**
 - 17. Versterken van de implementatiemiddelen en vernieuwen van het mondiaal partnerschap voor duurzame ontwikkeling**
-

3.3 Kanttekeningen bij de SDGs

Toch zijn er ook meer kritische geluiden te horen over de SDGs en de voorgestelde indicatorenset van de VN (Smits en Eding, 2015). In tegenstelling tot de CES-indicatoren ontberen de VN-doelstellingen bijvoorbeeld een duidelijk theoretisch fundament. Afruilrelaties, zoals die zichtbaar zijn gemaakt in het CES-meetsysteem zijn worden niet direct zichtbaar bij de SDGs. Zo maken lang niet alle kapitaalindicatoren, die van wezenlijk belang zijn om het inter-generatiele aspect (de relatie tussen heden en toekomst, zie het kader over het CES-raamwerk) van duurzaamheid te monitoren, deel uit van de VN-lijst. Ook zijn er geen footprint indicatoren opgenomen, die aangeven in welke mate productie- en consumptieactiviteiten van het ene land een druk leggen op de rest van de wereld.

In het rapport van de ICSU/ISSC (2015) wordt met een meer wetenschappelijke bril naar de SDG-indicatorset gekeken. In het rapport wordt aangegeven dat maar 29 procent van de indicatoren volledig gedefinieerd is met metadata, dat 54 procent gespecificeerd dient te worden en dat 17 procent nog significante inspanningen voor internationale harmonisatie vergt. Een review van de indicatorenset zou zich vooral moeten richten op consistentie met bestaande internationale afspraken en processen, implementatiemogelijkheden en meetbaarheid.

In het rapport worden verder een aantal concrete aanbevelingen gedaan, zoals het formuleren van een overkoepelend hoofddoel dat de onderliggende 17 doelen meer met elkaar verbindt, het aanbrengen van meer focus, en het verder specificeren (waar mogelijk) van de doelen. Aanvankelijk was het bij het vaststellen van SDG indicatoren ook de bedoeling om 17 hoofdindicatoren voor de verschillende duurzaamheidsdoelen te ontwikkelen. Het politiek draagvlak hiervoor bleek uiteindelijk nog onvoldoende te zijn. Het grote aantal SDG-indicatoren en de vrij geringe aandacht voor de later en elders dimensies pleiten ervoor deze indicatoren te integreren in het CES-raamwerk.

4.

Indicatoren voor

het monitoren

van SDGs

Uit de eerste verkenning naar meting van SDG-indicatoren blijkt voor Nederland slechts een derde van de SDG-doelindicatoren direct meetbaar. Veel andere indicatoren moeten nog ontwikkeld worden, en hier ligt dus een grote opgave voor Nederland. Voor deze publicatie zijn een aantal aanvullende en alternatieve indicatoren toegepast. Hiermee is het voorlopige beeld geschetst hoe Nederland ervoor staat.

4.1 Meten van SDG-indicatoren

Een belangrijke vraag is hoe gemonitord kan worden in hoeverre Nederland en andere landen op de goede weg zijn om de gestelde doelen te realiseren. De SDG tekst erkent dat nationale statistische instituten daar een belangrijke rol in kunnen en moeten spelen. Bij het vaststellen van de SDGs is benadrukt dat een internationale geharmoniseerde database van indicatoren van belang is. Data van landen en regio's moeten immers met elkaar te vergelijken zijn. De afgelopen twee jaar is door de Inter-Agency and Expert Group on Sustainable Development Goal Indicators (IAEG-SDG) de eerste lijst van 230 unieke indicatoren opgesteld (UN, 2016a).¹⁾ Nederland, vertegenwoordigd door CBS, is een van de drie EU-leden van deze groep. De lijst is in de 47e sessie van de VN Statistische Commissie in maart 2016 vastgesteld als een pragmatisch startpunt dat verfijningen en verbeteringen zal ondergaan in de loop der jaren.²⁾ De lijst is in juli 2016 nog eens onderschreven in de ministeriële verklaring na het High-Level Political Forum on Sustainable Development, dat plaatsvond onder auspiciën van de Economische en Sociale Raad van de VN (UN ECOSOC, 2016).

Door meerdere onderzoekers bij diverse internationale organisaties zijn inmiddels al de eerste voorlopige indicatorrapporten uitgebracht die voor het eerst westerse landen beoordelen en vergelijken op de duurzaamheid van hun ontwikkeling. Prominente voorbeelden zijn Kroll (2015) en de in hoofdstuk 3 beschreven rapporten van Sachs e.a. (2016) van Bertelsmann Stiftung en Boarini e.a. (2016) van OESO. Verder hebben de UN (2016b) een eerste rapport uitgebracht waarbij regio's in de wereld zijn vergeleken. De onderliggende data van dit rapport bevatten gegevens voor de afzonderlijke landen. Al deze bovengenoemde rapporten omvatten data voor Nederland, maar Nederland staat niet centraal in de rapporten. Bovendien vergelijken ze niet specifiek tussen EU-landen (zoals CBS in deze publicatie doet) maar tussen veel meer landen (OESO-landen en VN-leden). Dan is er snel het beeld dat Nederland relatief goed presteert. Ook zijn ontwikkelingen door de tijd heen in Nederland niet zichtbaar gemaakt. Daarnaast zal de nationale strategie voor SDGs in Nederland een eigen prioritering krijgen en daarmee focus op monitoring van de bijbehorende indicatoren.

Door CBS is daarom zelf gekeken naar beschikbaarheid van data voor SDG-indicatoren specifiek voor Nederland. Het eerste voorlopige resultaat hiervan staat in de bijlage. Deze toont de op dit moment beschikbare statistische informatie voor Nederland voor tenminste een deel van de VN-lijst van 230 indicatoren. CBS heeft zich voor deze

¹⁾ Een beperkt aantal indicatoren wordt voor meerdere SDGs gebruikt (zie <http://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/>)

²⁾ <http://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2016/03/un-statistical-commission-endorses-global-indicator-framework/>

inventarisatie beperkt tot de 192 'doel'-indicatoren in 126 subdoelstellingen (1.1, 1.2, 1.3 enz., zie UN, 2016a). Nederland zal in elk geval moeten meten waar ze staat (doelen). De overige indicatoren zijn de zogenaamde 'means of implementation'-indicatoren in de overige 43 subdoelstellingen (1a, 1b, 2a enz.). Dit zijn de middelen die ingezet zouden moeten worden om de doelen te behalen. Voor deze 'means of implementation'-indicatoren is nog geen eerste meting uitgevoerd door CBS. Veel indicatoren van de SDG lijst (waaronder de 'means of implementation'-indicatoren) beschrijven voornamelijk inputs of policy drivers terwijl de lijst relatief weinig echte outcome-indicatoren bevat. Het CES-meetsysteem focust op zulke outcome-indicatoren.

Hierbij moet nogmaals genoteerd worden dat voor veel SDG-indicatoren de precieze definitie en metadata nog ontbreken en dat er nog een weg te gaan is naar volledige internationale harmonisatie. Dit heeft gevolgen voor de keuze die CBS nu heeft gemaakt voor de indicatoren. Landen krijgen in het SDG-raamwerk in rapportages op nationaal en regionaal niveau ook de ruimte om alternatieve of aanvullende indicatoren te meten voor de SDGs. Dit kunnen indicatoren zijn als vervanging van SDG-indicatoren waarvoor (nog) geen nationale data beschikbaar zijn, maar ook SDG-indicatoren waarvoor landen zelf menen dat een alternatieve of aanvullende indicator een ander of beter licht kan werpen op (eventueel landenspecifieke) uitkomsten in een bepaald SDG-doel. Andere onderzoekers hebben eveneens alternatieve en aanvullende indicatoren toegepast, ook statistici bij de VN zelf (zie UN, 2016b).

Wat de informatievraag nog groter en complexer maakt, is dat de 2030 Agenda als uitgangspunt heeft dat een doel pas is gehaald als niemand in de bevolking is achtergebleven (het 'leave no one behind'-principe). Om dit te kunnen meten, moet onderscheid gemaakt worden tussen individuen in de bevolking. Dit impliceert disaggregatie van indicatoren, uitgesplitst naar diverse groepen (geslacht, opleidingsniveau, leeftijd, handicap enzovoort). Voor veel van de beschikbare indicatoren zijn niet alle gewenste uitsplitsingen beschikbaar. Een tweede, internationaal, aspect van het 'leave no one behind'-principe is dat landen niet achterblijven bij andere landen. Vooral voor ontwikkelingslanden is de achterstand in informatie om de SDG-indicatoren te kunnen meten groot. Deze landen zullen hierin steun van onder meer Nederland nodig hebben.

4.2 Eerste inventarisatie voor Nederland

Zoals hierboven aangegeven, heeft CBS geïnventariseerd welke van de 192 SDG-doelindicatoren nationaal (bij CBS) en internationaal (bijvoorbeeld bij OESO en Eurostat) voor Nederland direct beschikbaar zijn en welke nog ontwikkeld moeten worden. Tabel 4.2.1 geeft een kort overzicht van de gemeten en niet-gemeten doel-indicatoren per SDG. Het blijkt dat voor Nederland op dit moment voor slechts een derde van de SDG doel-indicatoren reeds informatie beschikbaar is (kolom c in Tabel 4.2.1). Dat lijkt een gering percentage, maar vergelijkbare landen als Duitsland en de VS scoren op dit gebied ongeveer hetzelfde. Voor ontwikkelingslanden is naar alle waarschijnlijkheid nog minder

informatie beschikbaar. Maar ook voor Nederland ligt er dus nog een grote opgave om de resterende indicatoren te ontwikkelen.

Er is voor veel SDG-indicatoren nog discussie over hoe ze precies gemeten moeten worden. In deze publicatie is er voor gekozen om toegepaste indicatoren die niet precies de door de VN voorgestelde SDG-indicator naar de letter volgen maar wel dicht in de buurt komen, ook aan te merken als een meting van de officiële indicator. Voorbeelden zijn de wiskunde- en leesvaardigheden van jongeren (SDG-indicator 4.1.1) en arbeidsproductiviteit (SDG-indicator 8.2.1). De officiële VN-lijst vraagt naar het percentage jongeren dat een bepaald vaardigheidsniveau heeft (4.1.1), maar hier is gekozen voor de gemiddelde test score als indicator, daar deze indicator meer onderscheidend is tussen EU-landen dan percentages. Indien gewenst kan dezelfde databron gebruikt worden om alsnog het gevraagde percentage jongeren (dat een bepaalde minimale score heeft) te berekenen. Bij arbeidsproductiviteit (8.2.1) wordt gevraagd naar het bbp per werkzame persoon. Voor deze publicatie is het bbp per gewerkt uur gemeten. Ook hier kan dezelfde databron gebruikt worden om eventueel het bbp per werkzame persoon te berekenen.

Verder heeft CBS voor deze publicatie een aantal alternatieve en aanvullende indicatoren voorgesteld. Soms is een alternatieve, vervangende indicator gemeten daar waar geen recente data beschikbaar waren voor de officiële SDG-indicator. In een beperkt aantal gevallen is een alternatieve indicator gepresenteerd bij een SDG-doel dat eigenlijk al behaald is, en in principe niet meer gemeten zou hoeven te worden. De betreffende alternatieve indicator lijkt echter interessant te zijn omdat deze een ander licht kan werpen op het doel. Voorbeelden hiervan zijn SDG-indicatoren 9.2.1 en 9.2.2, de toegevoegde waarde en werkgelegenheid van de maakindustrie ('manufacturing'). Hier zijn de toegevoegde waarde en werkgelegenheid van de milieusector als alternatief gepresenteerd. Met alle alternatieve indicatoren kan nog eens bijna 20 procent van de 192 SDG-indicatoren gedekt worden voor het eerste beeld (kolom d in Tabel 4.2.1).

Daarnaast heeft CBS een aantal indicatoren toegevoegd bij al gemeten SDG-indicatoren om meerdere dimensies van het betreffende doel te kunnen belichten. Voorbeelden zijn de armoedekloof bij doel 1.2, tevredenheid met het leven bij doel 3.4, hoger opgeleide bevolking bij doel 4.3, en gezondheid en opleiding bij de doelen van SDG 5 (gelijkheid tussen mannen en vrouwen). Hiermee wordt bijvoorbeeld de gevraagde informatie over het percentage mensen dat minder te besteden heeft dan de nationale armoedegrens aangevuld met informatie over hoeveel zij 'gemiddeld' minder verdienen dan de armoedegrens (armoedekloof).

Verder is er een aantal SDG-indicatoren met twee sub-indicatoren. Deze staan vooral bij SDG 4 (metingen van verschillende vaardigheden zoals wiskunde en lezen) en SDG 5 (metingen voor zowel mannen als vrouwen). Alle bijkomende aanvullende indicatoren en sub-indicatoren zijn geteld in kolom f van Tabel 4.2.1.

In totaal kan in deze studie door de officiële metingen (kolom c in Tabel 4.2.1) en de alternatieve metingen (kolom d in Tabel 4.2.1) ruim de helft (99) van de 192 SDG-indicatoren op de een of andere manier worden gemeten. Met de aanvullende indicatoren en de sub-indicatoren komt het totaal aantal gepresenteerde metingen uit op 129 (kolom g in Tabel 4.2.1).

4.2.1 Aantal gemeten en niet-gemeten SDG-'doel'indicatoren

SDG	Aantal indicatoren in officiële lijst	Doel al behaald, of niet relevant voor Nederland (niet gemeten)	Gemeten als officiële indicator	Gemeten als alternatieve indicator	Indicatoren nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar	Extra indicatoren en sub-indicatoren	Totaal metingen (incl. extra indicatoren en sub-indicatoren)
	a=b+c+d+e	b	c	d	e	f	g=c+d+f
1 Bestrijding van armoede	9	2	1	0	6	1	2
2 Goede voeding en duurzame voedselproductie	9	4	1	2	2	2	5
3 Gezondheid en welzijn	21	4	11	1	5	4	16
4 Toegankelijk en goed onderwijs	8	0	3	4	1	5	12
5 Gendergelijkheid	10	1	4	2	3	5	11
6 Zoet water en waterkwaliteit	9	5	3	0	1	2	5
7 Betaalbare en schone energie	4	0	2	1	1	0	3
8 Economische groei en fatsoenlijk werk	15	1	12	0	2	1	13
9 Duurzame infrastructuur, bedrijvigheid, innovatie	9	1	4	4	0	2	10
10 Minder ongelijkheid	8	1	4	1	2	0	5
11 Duurzame steden	11	0	3	3	5	0	6
12 Verantwoorde consumptie en productie	10	0	4	4	2	1	9
13 Klimaatbescherming	5	0	0	1	4	2	3
14 Bescherming van zee en kust	7	0	1	3	3	1	5
15 Bescherming van bos, land en bodem	11	2	2	2	5	2	6
16 Vrede, recht en sterke instituties	21	4	6	5	6	0	11
17 Internationale samenwerking	25	9	3	2	11	2	7
Totaal absoluut	192	34	64	35	59	30	129
Totaal relatief	100%	18%	33%	18%	31%		

Zie voor details de bijlage met tabellen per SDG. Toelichting bij de kolommen (a)-(g):

- Volgens officiële lijst (UN, 2016a).
- Van een aantal SDG-indicatoren of doelen is het zeer aannemelijk dat het doel al behaald is, of niet relevant voor Nederland, en om die reden zijn ze niet gemeten. Voorbeelden zijn SDG-indicator 1.1.1 Aandeel bevolking beneden de internationale armoedegrens (doel behaald), of SDG-indicator 15.4.1 Dekking van beschermde berggebieden (niet relevant).
- Zoals aangegeven in de officiële lijst (UN, 2016a).
- Voor een aantal SDG-indicatoren dat niet direct meetbaar was, moeilijk kwantificeerbaar of waarvoor het doel al was behaald, is soms een alternatieve indicator gepresenteerd die interessant kan zijn. Deze zijn dus niet meegeteld in kolommen (b) en (e).
- Dit zijn SDG-indicatoren die in het geheel niet zijn gemeten maar waarvoor meting wel wenselijk zou zijn. Soms zijn de indicatoren moeilijk kwantificeerbaar, wat aanleiding kan geven tot discussie of en hoe er gemeten kan of moet worden.
- Door CBS toegevoegde indicatoren zijn bijvoorbeeld tevredenheid met het leven bij SDG-indicator 3.4.2 en gezonde levensverwachting en hoger opgeleiden bij SDG 5; en sub-indicatoren zijn bijvoorbeeld wiskunde- en leesvaardigheid bij SDG-indicator 4.1.1, metingen voor zowel mannen als vrouwen bij SDG 5, en biologische en chemische kwaliteit van oppervlaktewater bij SDG-indicator 6.3.2.

Sommige doelen heeft Nederland al behaald, of zijn niet relevant voor Nederland, en zijn daarom niet gemeten (kolom b in Tabel 4.2.1). Hierover zal Nederland overigens wel internationaal moeten rapporteren. Indicatoren waarvoor zeer aannemelijk is dat de doelen al bereikt zijn, zijn bijvoorbeeld het deel van de bevolking dat onder de internationale armoedegrens van 1,90 dollar per dag zit, dus 0% (doel 1.1) of het deel van de bevolking dat toegang heeft tot veilig drinkwater, dus 100% (doel 6.1). Indicatoren die niet relevant zijn voor Nederland zijn bijvoorbeeld duidelijk de SDG-indicatoren 15.4.1 en 15.4.2 over bescherming van biodiversiteit in berggebieden, maar ook inkomens van kleine voedselproducenten (2.3.2) daar dit in feite gaat om kleine boeren in ontwikkelingslanden.

De SDG-indicatoren waarvoor nog geen data beschikbaar zijn zullen nog ontwikkeld moeten worden. In nationale SDG-rapportages kunnen alternatieve indicatoren (kolom d in Tabel 4.2.1) gebruikt blijven worden, maar bij rapportages voor de VN zullen de betreffende SDG-indicatoren toch gemeten moeten gaan worden. Daarnaast is bijna een derde van de lijst van SDG-indicatoren (kolom e in Tabel 4.2.1) nog helemaal niet gemeten. In totaal ligt hierdoor bijna de helft van de SDG-indicatoren (kolom d+e) nog te wachten op een goede meting.

Selectie van indicatoren

Welke criteria gehanteerd kunnen worden voor de selectie en meting van de SDG-indicatoren is op zich al voer voor discussie. Voor deze eerste inventarisatie is gelet op het volgende:

- **Meting van de SDG-indicator zoals deze in de lijst staat. Doel van de onderhavige inventarisatie is te bekijken waar er meetbare indicatoren zijn voor de officiële SDG-indicatoren, los van de vraag of de betreffende SDG-indicator inhoudelijk of politiek relevant is voor Nederland.**
- **Indien het zeer aannemelijk is (op basis van verschillende kwantitatieve en kwalitatieve bronnen) dat Nederland het betreffende doel al heeft gehaald of dat de indicator niet relevant is voor Nederland, is de indicator niet gemeten, al zijn er soms data beschikbaar. Voor een beperkt aantal indicatoren is wel een alternatieve indicator gepresenteerd die een ander licht op het doel kan werpen.**
- **Alternatieve indicatoren moeten een beeld geven van waar Nederland staat bij het betreffende doel, al dan niet bij benadering. Soms zijn extra indicatoren toegevoegd om een meer compleet beeld te geven, of om missende thema's aan te vullen.**
- **Alle gemeten indicatoren voldoen bij voorkeur aan elk van de volgende criteria:**
 - **Ze hebben een relatie met het betreffende SDG-doel (relevant)**
 - **Ze kunnen duidelijk verschillen laten zien tussen landen (onderscheidend)**
 - **Ze zijn direct te meten (beschikbaarheid van data is daar een kenmerk van)**
 - **Ze voldoen aan de eisen voor statistieken (kwaliteit). Verreweg de meeste indicatoren die voor dit rapport zijn gemeten komen uit officiële statistische bronnen (gewoonlijk CBS, Eurostat, OESO en de Wereldbank), een aantal uitzonderingen daargelaten.¹⁾**

¹⁾ Bij voorkeur worden indicatoren uit officiële rekeningstelsels toegepast waarvoor al internationale afspraken bestaan over harmonisatie, zoals Nationale Rekeningen, Milieurekeningen en Arbeidsrekeningen.

Hierbij moet steeds in het achterhoofd gehouden worden dat de officiële SDG-indicatoren zelf niet definitief zijn, er nog veel discussie is over de precieze meting ervan, en dat ze in de loop der tijd aangepast en verfijnd gaan worden, zoals is aangegeven door de VN Statistische Commissie in maart 2016. Daarnaast is de wijze van implementatie (en daarmee de prioritering, monitoring en indicatoren) van de SDGs in Nederland nog niet vastgesteld door de politiek. De nationale strategie van de SDGs zal richting geven aan het meetsysteem. De voorliggende publicatie heeft bovendien gemonitord hoe Nederland scoort ten opzichte van 15 jaar geleden en andere EU-landen, maar niet ten opzichte van concreet vastgestelde beleidsdoelen in elke SDG-subdoel. Deze nationale doelstellingen ontbreken namelijk veelal nog. Dit alles laat ruimte voor toekomstige aanpassingen in de SDG-indicatorenlijst en de metingen van deze indicatoren voor Nederland. De hier gepresenteerde indicatoren en metingen zijn uitdrukkelijk een startpunt voor SDG-monitoring.

5.

Hoe staat

Nederland ervoor?

Het globale beeld dat uit de SDG-metingen naar voren komt is dat het op veel punten goed gaat met Nederland, vooral op economisch vlak, maar dat er ook zorgpunten zijn. Nederland staat onderaan de EU-ranglijst met de uitstoot van broeikasgassen per inwoner. Ook is het aandeel van hernieuwbare energie nog steeds zeer laag. Aandacht is nodig voor economische en sociale ongelijkheid.

5.1 Een startpunt

Als de huidige positie van Nederland binnen de Europese Unie in ogenschouw wordt genomen, valt vooral op dat het beeld wisselend is, niet alleen tussen de 17 SDGs maar ook binnen de SDGs zelf (zie bijlage). Soms scoort Nederland hoog op de 'EU-ranglijst', andere keren juist zeer laag, maar vaak staat Nederland ook ergens in de middenmoot. Een analyse zal daarom moeten plaatsvinden op het niveau van de verschillende subdoelstellingen ('targets') van de SDGs. Ook daarbinnen kan het beeld wisselen, afhankelijk van de toegepaste indicator. Kwantitatieve indicatoren kunnen bovendien niet alles duiden over een bepaald doel en kunnen niet alle aspecten ervan meten. Indicatoren zijn wel het startpunt voor verdere beleidsanalyse en verkenning door bijvoorbeeld de Planbureaus (CPB, PBL en SCP). Zo verscheen dit jaar een eerste studie van het PBL met de focus op leefomgeving gerelateerde SDG doelstellingen (Lucas e.a., 2016). Vervolgens is het aan de beleidsmaker om prioriteiten te stellen en keuzes te maken uit beleidsopties en -instrumenten. De voorliggende publicatie heeft de indicatoren niet gemonitord ten opzichte van concreet geformuleerde beleidsdoelen in de betreffende SDG-subdoelen. Deze nationale doelstellingen moeten nog vastgesteld worden door de politiek. Dit hoofdstuk schetst daarom op basis van de gemeten indicatoren alleen de trends in Nederland sinds 2000 en de huidige positie van Nederland binnen de Europese Unie.

5.2 Globaal beeld

Het globale beeld dat uit de SDG-metingen naar voren komt is dat het op veel punten goed gaat met Nederland. Dit is met name het geval op economisch vlak, maar ook de rechtsstaat en instituties, en op sommige terreinen van onderwijs en gezondheid:¹⁾

- **Economie en werk:** het niveau van het bruto binnenlands product (bbp) per inwoner en per gewerkt uur (8.1 en 8.2), de grondstoffenproductiviteit (8.4), de mediane bruto verdiensten per uur (8.5): alle zijn per saldo gestegen in de afgelopen 15 jaar en hoog vergeleken met andere EU-landen. De werkloosheid (8.5) is wel sterk toegenomen, maar nog iets onder het gemiddelde vergeleken met andere EU-landen. De arbeidsomstandigheden zijn sterk verbeterd afgemeten aan het dalende aantal fatale en niet-fatale gevallen met verwondingen door ongelukken op het werk (8.8).
- **Vrede, recht en instituties:** Nederland scoort hoog tot gemiddeld ten opzichte van andere EU-landen als het gaat om moorden en slachtofferschap van misdaad, en de trend is dalende bij beide indicatoren (16.1 en 11.7). Een ruime meerderheid van

¹⁾ Bij elk thema is tussen haakjes aangegeven welke subdoelstellingen het betreft.

de bevolking voelt zich veilig in de eigen buurt (16.1). Het aantal geregistreerde misdrijven neemt af, het aantal gedetineerden blijft stabiel (16.3). Nederlanders krijgen relatief weinig te maken met corruptie (16.5). De overheidsuitgaven aan veiligheidszorg stegen de afgelopen jaren, en zijn hoog vergeleken met andere EU-landen (16.6). Het vertrouwen in instituties in het algemeen is ook relatief zeer hoog, en bleef stabiel (16.6). De opkomst bij parlementaire verkiezingen is relatief hoog, al is er een groeiende politieke onvrede (16.7).

- **Gezondheid en welzijn:** de sterfte onder moeders en jonge kinderen is laag tot gemiddeld vergeleken met andere EU-landen, en daalt gestaag (3.1 en 3.2). Dit geldt ook voor voortijdige sterfte door niet-overdraagbare ziekten zoals kanker (3.4). Het aantal rokers en aantal nieuwe gevallen van HIV en Hepatitis B neemt eveneens af (3.3 en 3.5). De gezonde levensverwachting is per saldo toegenomen in de afgelopen periode (3.4). Er vinden relatief weinig zelfdodingen plaats in Nederland, al is het aantal wel toegenomen (3.4). De score op tevredenheid met het leven in Nederland is hoog vergeleken met andere EU-landen, en zeer stabiel (3.4). Verder vallen er in Nederland relatief weinig doden door verkeersongelukken (3.6), al neemt het aantal doden door luchtvervuiling langzaam toe (3.9).
- **Vaardigheden en levenlang leren:** de deelname aan levenlang leren is relatief hoog in vergelijking met andere EU-landen (4.3). Op de vaardigheden die in het onderwijs worden opgedaan scoren Nederlanders zeer hoog vergeleken met andere EU-landen (4.1, 4.4, 4.6 en 4.7). De trends zijn echter soms negatief of stabiel. Het risico bestaat daarom dat Nederland op dit punt wordt ingehaald door andere landen.
- **Hulp aan ontwikkelingslanden:** steun door de Nederlandse overheid en private partijen aan ontwikkelingslanden is internationaal gezien vrij hoog, maar die van de overheid is al jaren dalende en die van private partijen stijgende (17.2 en 17.3). De overdrachten die buitenlanders die in Nederland werken naar hun eigen land overmaken, nemen toe en zijn zeer hoog in vergelijking met andere EU-landen (17.3).

Maar er zijn ook een aantal belangrijke zorgpunten waar een relatief lage EU-ranking gecombineerd wordt met een trend die tegen het doel in lijkt te gaan of zich slechts zeer traag ontwikkelt:

- **Klimaat en energie:** Nederland stoot relatief veel broeikasgassen per inwoner uit (13.2), en de broeikasgasintensiteit van de economie is slechts gemiddeld binnen de EU (13.2 en 9.4). Nederland verbruikt ook veel fossiele brandstoffen vergeleken met andere EU-landen, en het aandeel van hernieuwbare energie in de totale binnenlandse energieconsumptie is nog steeds zeer laag (7.1-7.3).
- **Ongelijkheid:** er zijn in 2015 meer mensen die onder de nationale armoedegrens leven dan in 2006, en de armoedekloof is groter geworden sinds 2012 (1.2). De bestaande ongelijkheden tussen mannen en vrouwen op verschillende terreinen zouden er niet moeten zijn in een ontwikkeld land als Nederland (SDG 5). Met name de levensverwachting van vrouwen is relatief laag in de EU. Ten slotte wordt er sociale ongelijkheid ervaren (discriminatiegevoelens, 10.3).
- **Natuur en milieu:** Nederland legt een relatief grote milieudruk op andere landen, vooral ontwikkelingslanden (17.11). Verder produceert Nederland nog niet heel duurzaam in het voedselproductiesysteem (2.4 en 12.1). Ook genereert Nederland relatief veel afval en is de recycling ratio gemiddeld (11.6, 12.3-12.5). De kwaliteit en winning van zoet water, schone kustwateren en duurzame visserij zijn belangrijke punten van aandacht (6.3, 6.4, 14.1 en 14.7). Ten slotte staan de natuurlijke habitat en biodiversiteit op het land in Nederland behoorlijk onder druk vergeleken met andere EU-landen (15.1, 15.3 en 15.5).

- **Onderwijs en kennis:** onderwijs, vaardigheden en kennisontwikkeling en -diffusie vormen belangrijke voorwaarden om mee te kunnen (blijven) doen met een snel veranderende wereld en duurzame ontwikkeling. Met het aandeel hoger opgeleiden (HBO en WO) scoort Nederland gemiddeld, terwijl in een aantal andere EU-landen dit aandeel sneller is gegroeid in de afgelopen 15 jaar (4.3). Ten slotte zijn de uitgaven aan R&D en het aantal octrooien rond het EU-gemiddelde (9.5).

Dit eerste beeld is gebaseerd op de nu reeds beschikbare informatie en laat zien dat Nederland er volgens de SDG-indicatoren in internationaal opzicht goed voorstaat. Dit beeld komt overeen met de bevindingen in onder andere de rapporten van Kroll (2015), Sachs e.a. (2016) en Boarini e.a. (2016). De SDG-cijfers geven echter ook aan dat Nederland op een aantal thema's nog relatief slecht scoort, ook in vergelijking met de rest van Europa, vooral op het gebied van klimaat, energie en ongelijkheid. Er is echter, zoals eerder is opgemerkt in hoofdstuk 4, nog veel discussie over hoe de SDG-indicatoren precies gemeten moeten worden en er zijn nog veel indicatoren nog niet beschikbaar. Dit is dus nadrukkelijk een eerste beeld. Ook is genoteerd in hoofdstuk 3 dat de SDGs een raamwerk missen waarin afruilrelaties zichtbaar worden, zoals dat wel het geval is in het CES-raamwerk. Het uitsluitend monitoren van SDGs levert dan ook geen volledig beeld op van hoe een land er qua duurzaamheid werkelijk voor staat (Smits en Eding, 2015). De Monitor Duurzaam Nederland 2014 bracht eerder de boodschap dat er zorgen zijn over de intering door Nederland op natuurlijke hulpbronnen, vooral die van ontwikkelingslanden (de 'elders'-dimensie) en de houdbaarheid van kwaliteit van leven ten bate van toekomstige generaties in Nederland (de 'later'-dimensie).

5.3 Beeld per SDG

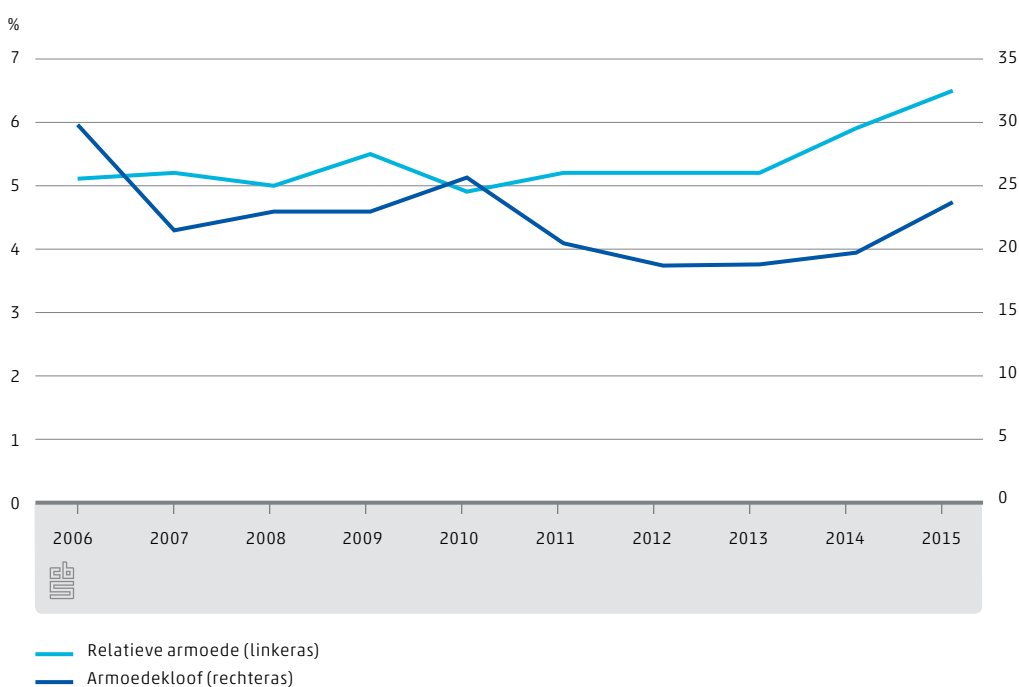
SDG 1 Bestrijding van armoede

- **Armoede** (1.1 en 1.2): extreme armoede ofwel de dagelijkse strijd om fysiek overleven (leven met minder dan 1,90 dollar per dag als de internationale armoedegrens) bestaat niet in Nederland. Iedere burger heeft in beginsel een dak boven zijn hoofd, hoeft geen honger te lijden, kan zich deugdelijk kleden en heeft toegang tot medische zorg. Wel is er sprake van relatieve armoede ofwel het beschikken over onvoldoende inkomen om het voor Nederlandse begrippen minimale consumptieniveau te halen. Het deel van de Nederlandse bevolking dat beneden de hier gehanteerde kritische inkomensgrens zit (50 procent van het mediane inkomen in Nederland²⁾) is in 2015 relatief klein vergeleken met andere EU-landen. Maar tussen 2006 en 2015 is het percentage mensen met risico op armoede in Nederland mede als gevolg van de recente economische crisis wel gestegen van 5 naar 6,5 procent volgens voorlopige cijfers, terwijl de doelstelling juist inzet op een daling van het armoederisico. Ook is de intensiteit van de armoedeproblematiek groter geworden: het mediane inkomen van de mensen met risico op armoede daalde van bijna 19 procent onder de kritische drempel in 2012 naar bijna 24 procent onder de drempel in 2015. Vergeleken met 25 andere EU-landen in 2015 is deze armoedekloof in Nederland iets groter dan gemiddeld, en staat Nederland op een 15e plek van de 26 landen.

²⁾ Volgens Eurostat is 50% van het mediane inkomen in Nederland ruim 10 000 euro in 2015.

Over de definitie en meting van armoede bestaat zowel nationaal als internationaal discussie, er is geen eenduidige consensus over deze SDG indicator. Internationale SDG-rapporten (Sachs e.a., 2016; Boarini e.a.,2016) kozen voor de hier gehanteerde drempel van 50 procent van het mediane inkomen. Er zijn ook andere maatstaven beschikbaar voor inkomensarmoede. De EU rapporteert op basis van 60 procent van het mediane inkomen. CBS (2015a) bakent het risico op inkomensarmoede af aan de hand van de lage-inkomensgrens. Deze grens vertegenwoordigt door de tijd heen een vast koopkrachtniveau waardoor de ontwikkeling van armoede consistent in beeld wordt gebracht. De hoogte van de grens is destijds vastgesteld op het bijstandsniveau. SCP (2016) baseert zich op budgetgrenzen, die aangeven hoeveel geld een alleenstaande nodig heeft voor onvermijdelijke of zeer wenselijke uitgaven. Van deze relatieve armoedegrenzen zijn geen internationale vergelijkingen voorhanden.

5.3.1 Risico op armoede in Nederland¹⁾

Bron: Eurostat.

¹⁾ Relatieve armoede is gemeten als het percentage mensen met risico op armoede. Dit zijn mensen wier inkomen onder de kritische drempel valt. Deze drempel is gedefinieerd als 50% van het mediane inkomen van de bevolking. De armoedekloof is het verschil tussen het mediane inkomen van mensen met risico op armoede en de kritische drempel. De armoedekloof is uitgedrukt als percentage van de drempel.

SDG 2 Goede voeding en duurzame voedselproductie

- **Voeding en overgewicht (2.2):** ondervoeding en voedselonzeekerheid komen nagenoeg niet voor in Nederland. Eerder is er sprake van overgewicht. Het aandeel van de Nederlandse bevolking van 20 jaar en ouder dat overgewicht heeft (een BMI van 25 of meer) stijgt gestaag van net onder de 45 procent in 2000 naar meer dan 50 procent in 2015. Ten opzichte van 14 andere EU-landen in 2014 valt het aandeel mensen van 15 jaar en ouder met overgewicht nog enigszins mee, al is overgewicht in al deze landen, ook Nederland, een duidelijk aanwezig probleem.

- **Duurzame voedselproductie** (2.3 en 2.4): de Nederlandse voedselproductie is zeer hoog, maar Nederland scoort erg laag op de duurzaamheid van die productie. Het aandeel van de biologische landbouw in het totale landbouwareaal nam licht toe tussen 2000 en 2014 van 1,6 naar 2,7 procent. Hoewel het stikstofoverschot in de Nederlandse bodem is verminderd in de loop der tijd, draagt de intensieve Nederlandse landbouw internationaal gezien nog altijd te veel stikstof bij aan het stikstofoverschot. Het fosforoverschot is wel tot nabij de nul gereduceerd, waardoor ook de positie van Nederland in de EU is verbeterd. Genoteerd moet worden dat de nationale stikstof- en fosforoverschotten niet heel goed vergelijkbaar zijn tussen landen.³⁾

SDG 3 Gezondheid en welzijn

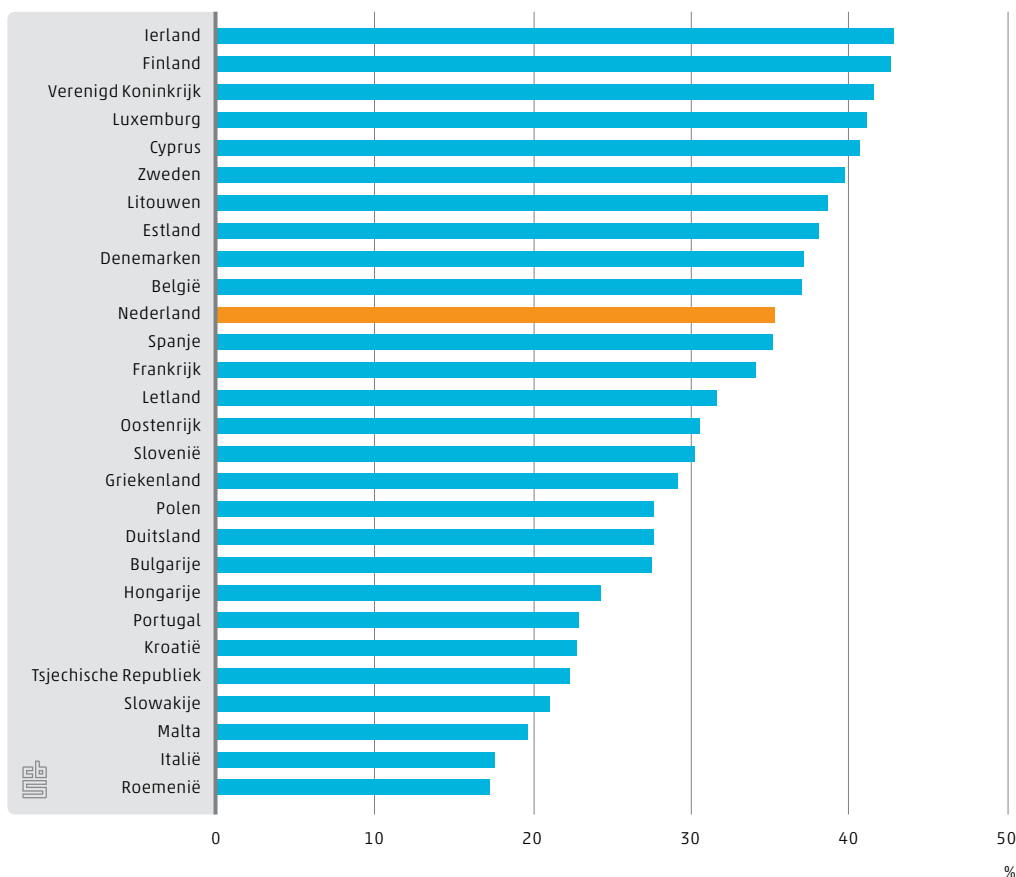
- **Moeders en jonge kinderen** (3.1 en 3.2): de moedersterfte, neonatale sterfte en sterfte onder kinderen onder de vijf jaar is laag tot gemiddeld vergeleken met andere EU-landen. De Nederlandse sterftcijfers dalen, vooral bij moeders en kinderen onder de vijf jaar (beide met een halvering tussen 2000 en 2015). Er zijn en waren al relatief weinig tienerzwangerschappen in Nederland. Ook is er in de regel professioneel gezondheidszorgpersoneel beschikbaar bij geboortes.
- **Voortijdige sterfte door lichamelijke oorzaken** (3.4 en 3.5): de Nederlandse positie op voortijdige sterfte door niet-overdraagbare ziekten zoals kanker is vrij goed, en de sterfte in Nederland neemt langzaam af (van 622 per 100 000 in 2000 naar 565 in 2015). Er zijn iets minder dan gemiddeld rokers in Nederland in vergelijking met andere EU-landen in 2014. Hun aantal nam af van bijna één derde van de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder in 2000 naar iets minder dan een kwart in 2015. Het aandeel zware drinkers is stabiel gebleven op ongeveer 12 procent tussen 2012 en 2015. Het aantal nieuwe gevallen van HIV en Hepatitis B neemt eveneens af. De gezonde levensverwachting van Nederlandse mannen is gemiddeld binnen de EU in 2014, maar die van Nederlandse vrouwen is relatief slecht. Voor beide seksen nam de gezonde levensverwachting toe met ruim 3 jaar tussen 2000 en 2014, om weer enigszins af te nemen in 2015.
- **Geestelijk welzijn** (3.4): er vinden relatief weinig zelfdodingen plaats in Nederland, maar het aantal is toegenomen. In 2000 waren er 9,4 zelfdodingen per 100 000 van de bevolking, in 2007 was dit nog gezakt tot 8,3 om vervolgens toe te nemen naar 11 in 2015. De score op tevredenheid met het leven in Nederland is hoog vergeleken met andere EU-landen, en zeer stabiel.
- **Sterfte door oorzaken van buitenaf** (3.6 en 3.9): in Nederland vallen er relatief weinig doden door verkeersongelukken. Het aantal doden is sterk verminderd van 73 per miljoen inwoners in 2000 naar 37 in 2015, hoewel het cijfer nog lager lag in 2014 (34). Met het aantal doden door luchtvervuiling staat Nederland in de middenmoot volgens OECD cijfers voor 2010. Volgens cijfers van de Compendium voor de Leefomgeving over voortijdige sterfte door fijnstof en ozon steeg het aantal doden (per miljoen inwoners) in Nederland van 87 in 2009 naar 95 in 2013.
- **Toegang tot zorg** (3.8): er zijn relatief weinig Nederlanders die rapporteren dat hun behoeften aan medische zorg niet vervuld kunnen worden omdat deze te duur zou zijn. Tussen 2005 en 2013 schommelde het percentage tussen 0,1 en 0,2 procent, om licht te stijgen naar 0,4 in 2014. De gepubliceerde cijfers gaan overigens tot 2014, het jaar voordat de hervorming in de langdurige zorg in Nederland is doorgevoerd.

³⁾ Het aandeel van het Nederlandse landareaal voor landbouw is groot en het gebruik intensief terwijl veel andere landen ook veel extensieve landbouwgronden hebben. Daarmee kunnen zij als het ware hun overschot over een groter areaal uitsmeren (CBS, 2014).

SDG 4 Toegankelijk en goed onderwijs

- **Vroege ontwikkeling van kinderen** (4.2): de deelname aan voorschoolse en vroegtijdige educatie door 3- tot 5-jarigen in Nederland is nog net boven het EU-gemiddelde. De participatie in voorschoolse educatie door 3-jarigen is gemiddeld vergeleken met andere EU-landen.
- **Toegang tot onderwijs** (4.3): voor Nederland is het relevant om te kijken naar de kennis in de bevolking ontwikkeld dankzij onderwijs. Het percentage hoger opgeleiden in de Nederlandse bevolking 25-64 jaar is ruim 35 procent in 2015. Daarmee scoort Nederland net boven de middenmoot in de EU. Al is dit percentage duidelijk gestegen sinds 2001 (toen iets meer dan 24 procent), in een aantal andere EU-landen is de stijging sterker geweest waardoor Nederland nu lager op de EU-ranglijst staat. Ten slotte is de deelname aan levenlang leren toegenomen, van ruim 15 procent van de bevolking 25-64 jaar in 2000 naar bijna 19 in 2015. Hiermee staat Nederland hoog op de ranglijst binnen de EU.
- **Vaardigheden** (4.1, 4.4, 4.6 en 4.7): de vaardigheden die in het onderwijs worden opgedaan zijn van belang voor deelname aan vervolgopleidingen, op de arbeidsmarkt, in de samenleving en voor duurzame ontwikkeling. Op al deze vaardigheden scores Nederlanders zeer hoog vergeleken met andere EU-landen. De trends zijn echter soms negatief of stabiel. Het risico bestaat daarom dat Nederland op dit punt wordt ingehaald door andere landen.

5.3.2 Hoger opgeleide bevolking (25-64 jaar) in de 28 EU-landen, 2015

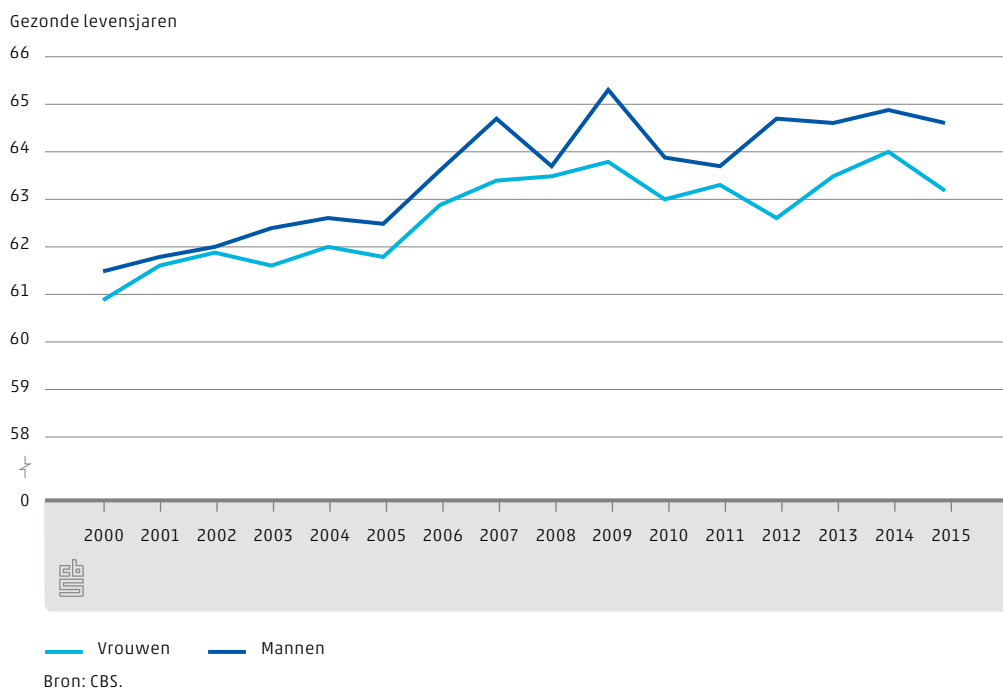

Bron: Eurostat.

SDG 5 Gelijkheid tussen mannen en vrouwen

- **Discriminatie van en geweld tegen vrouwen** (5.1 en 5.2): vrouwen verdienen in 2014 gemiddeld per uur 16 procent minder dan mannen. Vergeleken met andere EU-landen staat Nederland hiermee onder de middenmoot. Als rekening wordt gehouden met verschillen in beroep, onderbrekingen van de carrière en parttime werken is er nog altijd een onverklaard beloningsverschil. Het verschil is wel bijna 9 procentpunt kleiner geworden sinds 2000. Ten slotte lijken vrouwen in Nederland vergeleken met andere landen relatief vaak te maken te krijgen met geweld in het privéleven (in 2012). De vraag is hier wel hoe vrouwen in verschillende landen denken over geweld en hierover kunnen of durven te rapporteren.
- **Onbetaald werk en huishoudelijk werk** (5.4): Nederlandse vrouwen werken relatief vaak parttime (ruim driekwart van de werkende vrouwen) vergeleken met hun tegenhangers in andere EU-landen. Het Nederlandse man-vrouw verschil in het percentage dat parttime werkt is zeer groot. Maar Nederlandse mannen zijn in de afgelopen 15 jaar wel iets vaker parttime gaan werken. En vrouwen die parttime werken, willen vaak wel meer uren werken als er de mogelijkheid daartoe is.
- **Maatschappelijke en economische invloed** (5.5): het aandeel vrouwen in het nationale parlement en lokale overheden in Nederland is internationaal gezien hoog, en blijft stabiel. Maar er zijn relatief weinig vrouwen in managementposities vergeleken met andere EU-landen (met Nederland in de middenmoot), en hun aandeel neemt zelfs af, volgens OESO-cijfers van 4,7 procent in 2011 naar 3,8 in 2014.
- **Menselijk kapitaal**: het menselijk kapitaal dat vrouwen inbrengen wordt ook gevormd door hun gezondheid en opleiding. De gezonde levensverwachting van vrouwen (bij de geboorte) in Nederland in 2015 is ruim 1 jaar lager dan dat van mannen. Het verschil schommelt wat in de loop der tijd sinds 2000, maar is altijd in het nadeel van de vrouwen geweest. Hun gezonde levensverwachting is ook per saldo minder toegenomen tussen 2000 en 2015 (ruim 2 jaren) dan dat van mannen (3 jaren). Binnen de EU in 2014 is de gezonde levensverwachting van de Nederlandse vrouwen relatief slecht, terwijl die van de Nederlandse mannen in de middenmoot zit. Het aandeel vrouwen dat een hogere opleiding heeft is net een fractie lager (35,0 procent in 2015) dan dat van mannen (35,7 procent). Daarmee scoren de Nederlandse vrouwen nog altijd in de middenmoot binnen de EU, terwijl de Nederlandse mannen het relatief goed doen. Sinds 2000 is het aandeel bij zowel de vrouwen (toentertijd 18,6 procent) als de mannen (22,6 procent) toegenomen, maar bij de vrouwen blijkbaar niet genoeg om hun buitenlandse tegenhangers bij te houden.

5.3.3 Gezonde levensverwachting in Nederland

SDG 6 Zoet water en waterkwaliteit

- **Toegang tot water** (6.1 en 6.2): in principe heeft iedereen in Nederland toegang tot schoon en betaalbaar drinkwater en tot sanitaire voorzieningen.
- **Waterkwaliteit** (6.3): het percentage waterlichamen waarvan de chemische kwaliteit van het oppervlaktewater als goed wordt aangemerkt in Nederland was redelijk hoog vergeleken met andere EU-landen in 2009, terwijl Nederland heel slecht scoorde op biologische kwaliteit. Tussen 2009 en 2015 is de chemische kwaliteit echter fors afgenomen. De biologische kwaliteit daarentegen is slechts zeer licht toegenomen van 3,1 naar 4,8 procent.
- **Waterwinning** (6.4): de oppervlakte- en grondwaterwinning neemt enigszins af van 714 kubieke meter per inwoner in 2004 naar 641 in 2012, met als gevolg iets minder druk op het watermilieu. Maar vergeleken met andere EU-landen onttrok Nederland in 2012 nog zeer veel vers water aan het milieu.⁴⁾

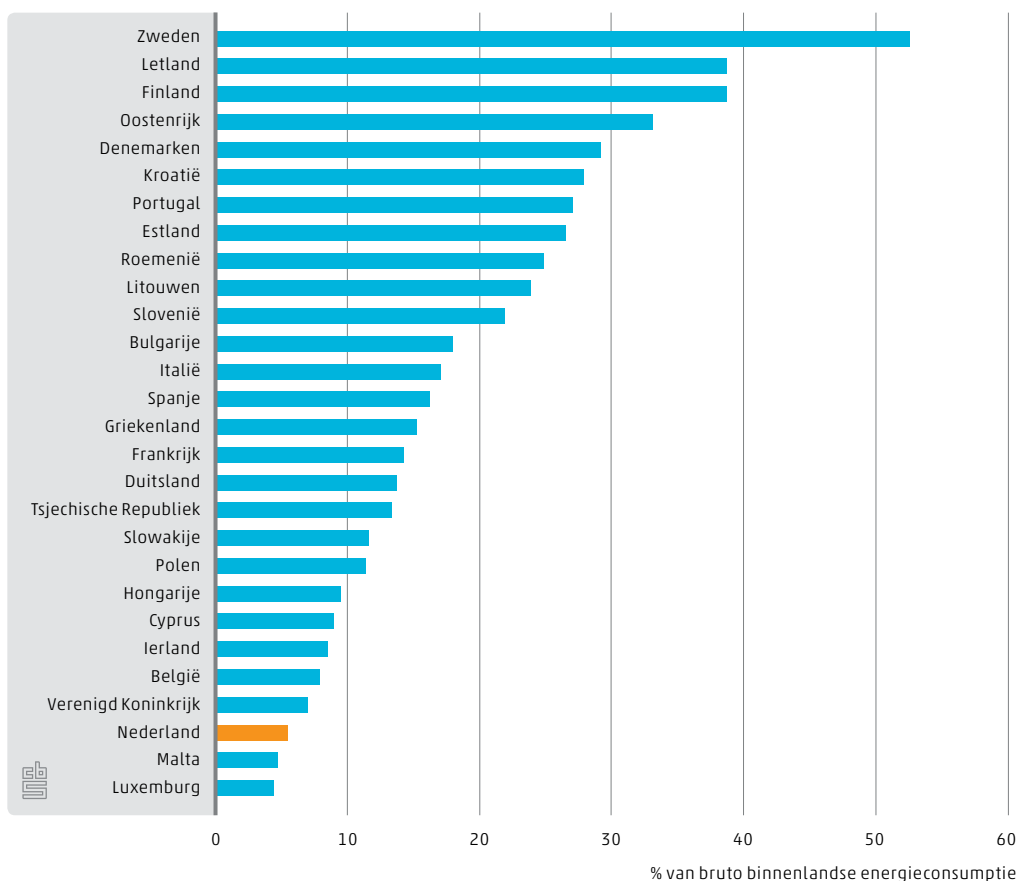
SDG 7 Betaalbare en schone energie

- **Verbruik van energie en energie-efficiëntie** (7.1 en 7.3): in Nederland is de toegang tot betrouwbare en betaalbare energiediensten zoals elektriciteit en aardgas goed geregeld. Het bruto binnenlands energieverbruik is afgenomen, vooral door vermindering van verbruik door bedrijven. Echter, het verbruik in Nederland is nog steeds zeer hoog vergeleken met andere EU-landen. De energie-efficiëntie, gemeten als de energie-intensiteit van de economie, is in de loop der tijd verbeterd. Internationaal gezien staat Nederland echter gemiddeld.

⁴⁾ Voor SDG-indicatoren 6.4.1 en 6.4.2 staat publicatie op de planning (zie de bijlage).

- **Hernieuwbare energie** (7.2): het aandeel van hernieuwbare energie in de totale binnenlandse energieconsumptie is de afgelopen jaren toegenomen van 1,6 procent in 2000 naar 5,8 procent in 2015. De stijging is vooral te danken aan de toename van het energieverbruik uit wind, zon en aarde, en minder door groei van verbruik uit biomassa. Nederland staat binnen de EU bijna helemaal onderaan de ranglijst wat betreft het aandeel hernieuwbare energie.

5.3.4 Aandeel hernieuwbare energie in de 28 EU-landen, 2014

Bron: Eurostat.

SDG 8 Economische groei en fatsoenlijk werk

- **Economische groei en arbeidsproductiviteit** (8.1 en 8.2): het niveau van het bruto binnenlands product (bbp) per inwoner en per gewerkt uur zijn beide hoger sinds 2000, al is er na de financiële crisis van 2008 een schommeling te zien om recentelijk weer aan te trekken. De ranking van Nederland binnen de EU op deze indicatoren is hoog. Dat de arbeidsproductiviteit zo hoog is terwijl er weinig uren worden gewerkt, impliceert dat er per gewerkt uur in Nederland meer toegevoegde waarde wordt gegenereerd dan in veel andere landen.
- **Grondstoffen-efficiëntie** (8.4): kijkend naar de benodigde grondstoffen en half-fabricaten om producten te maken is te zien dat de materialen-voetafdruk van Nederland is gestegen, terwijl het streven is om de voetafdruk te verlagen. De grondstoffenproductiviteit (bbp per eenheid binnenlandse consumptie van grondstoffen)

is gestegen, wat zou impliceren dat er juist steeds minder grondstoffen worden geconsumeerd. Internationaal gezien heeft Nederland een hoge grondstoffen-productiviteit. Bij deze indicator heeft CBS echter altijd kanttekeningen geplaatst.

- **Fatsoenlijk werk** (8.5, 8.6 en 8.8): de mediane bruto verdiensten per uur in Nederland stijgen gestaag en zijn internationaal gezien hoog. De werkloosheid is sterk toegenomen in de afgelopen 15 jaar, maar nog iets onder het gemiddelde vergeleken met andere EU-landen. Er zijn relatief weinig jongeren in Nederland die op geen enkel vlak van onderwijs, werk en training meedoen (4,7 procent van de leeftijdsgroep 15–24 jaar in 2015). Dit aantal blijft ook stabiel over de tijd heen. De arbeidsomstandigheden zijn sterk verbeterd sinds 2008 afgemeten aan het aantal fatale en niet-fatale gevallen met verwondingen door ongelukken op het werk. Er vallen relatief zeer weinig doden in Nederland als gevolg van dergelijke ongelukken, maar het aantal niet-fatale gevallen is internationaal gezien toch iets hoger dan gemiddeld, met als gevolg hierin een relatief lage ranking voor Nederland.
- **Duurzaam toerisme** (8.9): de omvang van het toerisme in Nederland als percentage van het bbp en de totale werkgelegenheid neemt toe, maar toerisme is voor ontwikkelingslanden veel belangrijker als bron van inkomsten dan voor Nederland. In Nederland gaat duurzaam toerisme eerder over de druk die dit legt op de bevolking en het milieu in de grote steden als Amsterdam en de kustgebieden.
- **Toegang tot financiële diensten** (8.10): het overgrote deel van de Nederlandse bevolking heeft een (bank)rekening bij een financiële instelling of bank, al dan niet online. Internationaal scoort Nederland hiermee hoog. Maar het aantal geldautomaten (per 100 duizend inwoners) is juist sterk afgenomen en zeer laag vergeleken met andere EU-landen. Veel transacties vinden blijkbaar online plaats en met pinpassen bij de kassa.

SDG 9 Duurzame infrastructuur, bedrijvigheid en innovatie

- **Wegen en vervoer** (9.1): de dichtheid van het wegennetwerk in Nederland is hoog, vrijwel iedereen is bereikbaar. Uitgaand van dat minder vervoersactiviteit minder economische activiteit betekent, is de daling in persoons- en vrachtovervoer (ten opzichte van het bbp) sinds 2000 ongunstig. Voor het milieu kan het juist positief zijn omdat de uitstoot door vervoer afneemt, maar dit is niet wat deze target beoogt (een goede infrastructuur voor economische ontwikkeling). Binnen de EU staat het volume van Nederlandse persoonsvervoer ten opzichte van het bbp relatief laag op de ranglijst, en het vrachtovervoer in de middenmoot.
- **Milieusector** (9.2): Nederland is de industrialisatiefase al lang voorbij, maar waar wel op ingezet kan worden is vergroting van de rol van bedrijven gericht op verduurzaming van de economie. De toegevoegde waarde als percentage van het bbp in de milieusector is toegenomen van 1,8 procent in 2001 tot 2,2 in 2014. Het aandeel van de milieusector in de werkgelegenheid nam toe van 1,7 procent in 2001 naar 1,9 procent in 2014.

- **Midden- en kleinbedrijf (MKB)** (9.3): het aandeel van het Nederlandse MKB in de toegevoegde waarde van de reële economie is stabiel over de tijd heen (meer dan 60 procent), en gemiddeld vergeleken met andere EU-landen in 2013. Het deel van het MKB dat toegang tot financiering als belangrijkste probleem ervaart (bijna 13 procent) is in Nederland relatief hoog vergeleken met andere EU-landen in 2015. Dit percentage was ongeveer hetzelfde in 2011 (12 procent), om te stijgen naar meer dan 19 procent in 2013 en daarna weer te dalen.
- **Broeikasgassen** (9.4): de broeikasgasintensiteit van de Nederlandse economie is gemiddeld binnen de EU in 2013. De broeikasgasintensiteit is licht gedaald sinds 2000. In die periode zijn de broeikasgasemissies licht afgenomen (zie SDG 13) en de economische activiteit in Nederland (per saldo) toegenomen.
- **Innovatie** (9.5): de trend in de uitgaven aan R&D (als percentage van het bbp) en het aantal octrooien (per miljoen inwoners) is stabiel, maar bij beide indicatoren staat Nederland ergens in de EU-middenmoot in 2014. Dit terwijl kennisontwikkeling en kennisdiffusie belangrijk zijn in een snel veranderende wereld en voor duurzame ontwikkeling. Het aantal onderzoekers neemt wel toe en internationaal scoort Nederland hierin redelijk hoog.

SDG 10 Minder ongelijkheid

- **Inkomensongelijkheid en armoede** (10.1 en 10.2): volgens de Palma ratio, die overigens stabiel blijft sinds 2000, is de Nederlandse inkomensongelijkheid redelijk klein vergeleken met andere EU-landen in 2013. De Palma ratio is de ratio van het inkomensaandeel van de top 10% rijksten en het inkomensaandeel van de 40% onderin de inkomensverdeling. Hoe lager de Palma ratio, hoe beter dat is voor de armste 40%. Een kanttekening is dat er meerdere maatstaven zijn voor inkomensongelijkheid die een ander beeld kunnen geven, zoals de armoedekloof, die groter is geworden sinds 2012 (zie doel 1.2), en de ratio 80/20 (inkomen 20% rijksten gedeeld door inkomen 20% armsten). En, zoals bij SDG 1 al aangegeven, de groep mensen met risico op armoede is relatief klein in Nederland (6,5 procent in 2015), maar die groep lijkt groter geworden sinds 2006.
- **Bescherming van arbeid** (10.4): de tegenstelling tussen arbeid en kapitaal kan worden afgemeten aan het aandeel van arbeid (lonen en sociale overdrachten van werknemers) in het bbp. Dit arbeidsaandeel is in Nederland vrij stabiel gebleven sinds 2000 (tegen de 50 procent) en internationaal gezien een van de hogere aandelen.
- **Sociale ongelijkheid** (10.3): het gevoel gediscrimineerd te worden is bij steeds meer mensen in Nederland te horen (ongeveer 7 procent van de bevolking in 2002 naar meer dan 9 procent in 2014). Een kanttekening is dat de vraagstelling in het achterliggende onderzoek naar discriminatiegevoelens onder mensen in Nederland in de loop van de tijd is veranderd. Vergeleken met andere EU-landen in 2014 is het gevoel kennelijk wijder verspreid dan gemiddeld.
- **Migratiebeleid** (10.7): Nederland scoort 61 op de index voor migratiebeleid (MIPEX schaal 0-100) in 2014. Dit is een vrij goede score in vergelijking met de 27 andere EU-landen. Sinds 2010 is de Nederlandse score wel gedaald (toendertijd 69), en het meest recente jaar (2014) is nog van voor de grote instroom vanwege de vluchtelingencrisis.

SDG 11 Duurzame steden

- **Woonruimte en verstedelijking** (11.1 en 11.2): het deel van de bevolking dat vindt dat ze in een te kleine woning woont neemt toe in Nederland (van 1,9 procent in 2005 naar 3,3 in 2015), hoewel dat internationaal gezien zeer meevalt. De verstedelijkingsgraad in Nederland is zeer hoog, afgemeten aan de oppervlakte per inwoner. Nederland is een dichtbevolkt land, en zal dat blijven.
- **Bescherming cultureel en natuurlijk erfgoed** (11.4): de overheidsuitgaven aan milieubescherming en cultuur zijn stabiel gebleven de afgelopen 15 jaar (iets minder dan 2 procent van het bbp), en relatief hoog vergeleken met andere EU-landen.
- **Milieu en veiligheid in steden** (11.6 en 11.7): het volume van het gemeentelijk afval (per inwoner) is afgenomen sinds 2000, maar Nederland genereert nog relatief veel afval in 2014 vergeleken met andere EU-landen. De uitstoot van fijnstof (PM10) in de steden is gereduceerd van ruim 30 microgram per kubieke meter in 2000 naar iets meer dan 21 in 2013, en vergeleken met andere EU-landen lijkt het goed te gaan. Dit is wel met de kanttekening dat dit een nationaal cijfer is; de uitstoot is op bepaalde locaties in Nederland nog hoog. Ten slotte is het aandeel mensen dat slachtoffer was van misdaad in Nederland enigszins gedaald (van 19,8 procent in 2012 naar 17,6 in 2015). In 2014 stond Nederland in de Europese middenmoot.

SDG 12 Verantwoorde consumptie en productie

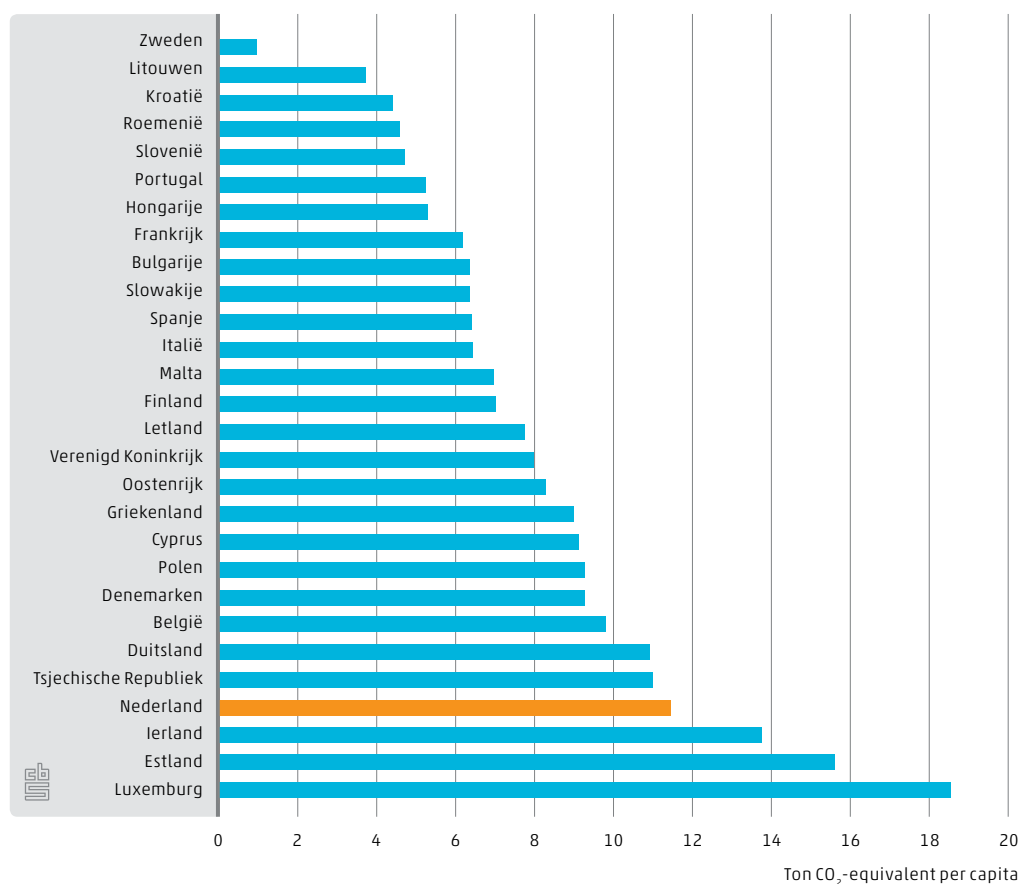
- **Duurzame productie en gebruik natuurlijke hulpbronnen** (12.1 en 12.2): zoals aangegeven bij SDG 2, neemt het aandeel van biologische landbouw licht toe maar staat Nederland nog laag op de EU-ranglijst. Bij SDG 8 werd al genoemd dat de materialen-voetafdruk is gestegen in Nederland. Echter, de binnenlandse consumptie van grondstoffen (per capita) is gedaald, en internationaal gezien consumeert Nederland relatief weinig grondstoffen.
- **Voedselafval, gevaarlijk afval en recycling** (12.3, 12.4 en 12.5): voedsel-gerelateerd afval (dierlijk afval, gemengd voedselafval en plantaardig afval) is licht afgenomen sinds 2004, maar vergeleken met andere EU-landen genereert Nederland vrij veel voedsel-gerelateerd afval per inwoner. Het volume van gevaarlijk afval (per inwoner) is per saldo toegenomen tussen 2004 en 2012, maar de sterkste stijging was wel tussen 2004 en 2006. Vergeleken met andere EU-landen in 2012 produceert Nederland veel gevaarlijk afval. Nuttige toepassing (recycling en opvulling) als percentage van het totale gevaarlijk afval na behandeling is over de lange termijn bekeken enigszins toegenomen. De flinke toename in het percentage tussen 2004 en 2006 is echter deels teniet gedaan tussen 2006 en 2012. Met nuttige toepassing van gevaarlijk afval heeft Nederland een gemiddelde EU-ranking in 2012. Ook de Nederlandse recycling voor gemeentelijk afval zit in de middenmoot in 2014, al neemt het toe.
- **Maatschappelijk verantwoord ondernemen** (12.6): afgemeten aan het percentage bedrijven in de Top 100 dat een MVO-jaarverslag publiceert neemt kennis en bewustwording toe bij de Nederlandse bedrijven (van 26 procent van de Top 100 in 2002 naar 80 in 2015), al blijkt die 80 procent nu vrij gemiddeld te zijn vergeleken bij Top 100 bedrijven in andere EU-landen.
- **Kennis voor duurzame ontwikkeling** (12.8): duurzaam verantwoorde productie en consumptie begint ook met kennis en vaardigheden bij jongeren. De PISA score op natuurwetenschappelijke vaardigheden van Nederlandse jongeren is vrij hoog in

2012 vergeleken met jongeren in andere EU-landen. De Nederlandse PISA score blijft echter vrij constant sinds 2006, en de positie van de Nederlandse jongeren is sindsdien gezakt (zie ook de bespreking van vaardigheden bij SDG 4).

SDG 13 Klimaatbescherming

- **Uitstoot broeikasgassen** (13.2): de klimaatop in Parijs in december 2015 heeft geleid tot een akkoord, dat niet juridisch bindend is, maar wel meer politieke commitment heeft opgeleverd. De urgentie om de uitstoot van broeikasgassen wereldwijd snel te verminderen wordt alleen maar groter. De uitstoot van broeikasgassen door Nederland is gestaag afgenomen van 14,2 ton CO₂ equivalent per inwoner in 2000 naar 11,5 in 2014. Maar de historische CO₂ uitstoot per inwoner is nog stijgende (van 6,8 ton CO₂ per inwoner in 2000 naar 7,4 in 2013). Internationaal vergeleken heeft Nederland relatief veel broeikasgasemissies per inwoner (in 2014) en historische CO₂ uitstoot per inwoner (2013).

5.3.5 Totale broeikasgasemissies per inwoner in de 28 EU-landen, 2014

Bron: Eurostat/EEA.

De broeikasgasintensiteit van de economie is langzaam gedaald van 0,41 kg CO₂ equivalent per euro bbp in 2000 naar 0,30 in 2014. In vergelijking met andere EU-landen staat Nederland in de middenmoot in 2014.

SDG 14 Bescherming van zee en kust

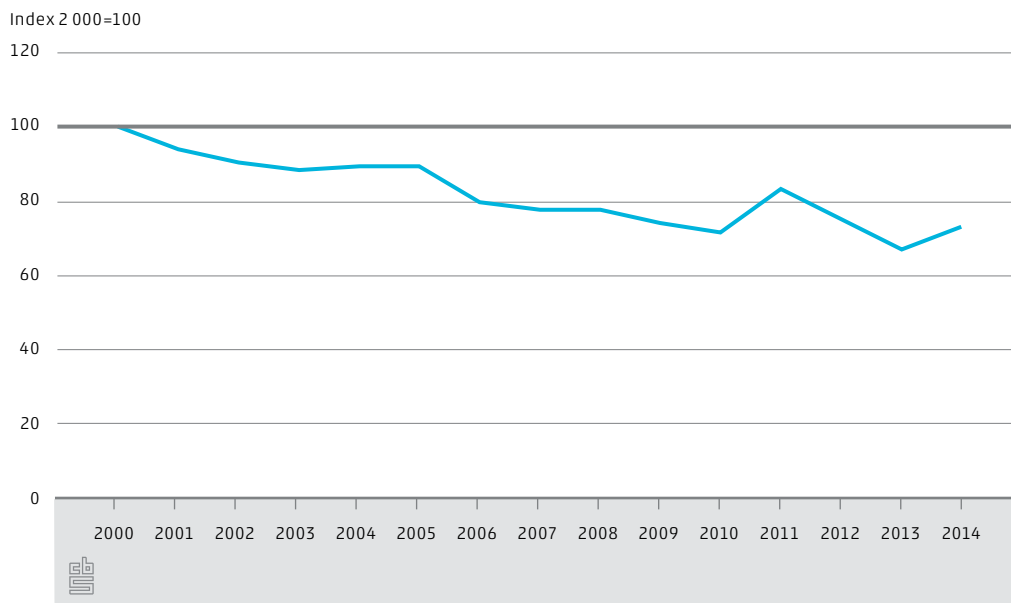
- **Mariene vervuiling en bescherming milieu zee- en kustgebieden** (14.1 en 14.5): de stikstofefficiëntie in de bodem (die invloed heeft op water-gerelateerde ecosystemen, waaronder kustwateren) is weliswaar verbeterd voor Nederland, maar internationaal gezien is het nog altijd gemiddeld. Het water zelf is niet schoner geworden sinds 2012 volgens de Clean Water Index (toen een score van 46, nu 45 in 2015) en Nederland scoort ook vrij laag vergeleken met andere EU-landen. Nederland doet relatief veel aan bescherming van de zee- en kustgebieden en staat hiermee al sinds 2012 op een (gedeelde) eerste plaats binnen de EU volgens de Lasting Special Places Index. Toch zijn er geluiden dat het niet altijd goed gaat of dreigt te gaan, zoals in de kustbebouwing.
- **Overbevissing en duurzame visserij** (14.4 en 14.7): de visvoorraad in de Noordzee op duurzaam niveau is toegenomen. In 2000 waren nog 3 van de 5 consumptievissoorten boven verzorgingsniveau, in 2015 zijn dat er 4 van de 5. Met de duurzame visserij gaat het iets beter sinds 2012 volgens de Food Provision Index (de score was toen 54, in 2015 is de score 56).⁵⁾ Maar Nederland staat laag op de ranglijst van EU-landen in 2015.

SDG 15 Bescherming van bos, land en bodem

- **Bescherming natuur en bossen** (15.1 en 15.2): de natuurlijke habitat in Nederland staan onder druk. Het aandeel van bos- en natuurgebied in de totale oppervlakte in Nederland is stabiel (natuur) of neemt zelfs toe (bos). De staat van instandhouding van plant- en diersoorten volgens de Europese Habitatrichtlijn wordt echter minder gunstig: in 2006 was het percentage soorten dat het predicaat 'gunstig' kreeg nog 25,5 procent, maar in 2012 is dit gezakt naar 22,8 procent. Internationaal gezien staat Nederland in 2012 vrij laag op de ranglijst bij zowel bos- en natuurgebieden als de staat van instandhouding.
- **Aantasting land en bodem en biodiversiteit** (15.3 en 15.5): het fosfor- en stikstofoverschot in de bodem verbetert, maar Nederland staat in 2014 nog onderaan de lijst van EU-landen als het gaat om stikstof. De biodiversiteit blijft stabiel sinds 2000 volgens de Rode Lijst Index. Maar volgens de index voor vogels op het boerenland nam de diversiteit af sinds 2000 (72,94 in 2014, index 2000=100), en staat Nederland in de EU-middenmoot in 2005. De staat van instandhouding (zie 15.2) zegt ook iets over de biodiversiteit, en geeft aan dat Nederland hiermee laag op de ranglijst stond in 2012.

⁵⁾ De Food Provision Index bestaat uit twee subdoelen: duurzame wildvangst van zeevoedsel voor commerciële doeleinden, en duurzaam kweken van voedsel in de zee. Hoe meer zeevoedsel duurzaam is geoogst of gekweekt, hoe hoger de score op de Food Provision Index.

5.3.6 Vogels van het boerenland in Nederland

SDG 16 Vrede, recht en sterke instituties

- **Geweld** (16.1): Nederland scoort hoog tot gemiddeld ten opzichte van andere EU-landen als het gaat om het aantal geregistreerde moorden, slachtofferschap van misdaad en zich veilig voelen in je eigen buurt. De trend is dalende bij beide indicatoren. In 2000 waren er 1,1 moorden per 100 000 inwoners in Nederland. Dit is gezakt tot 0,7 in 2014. Slachtofferschap van misdaad daalt van 19,8 procent in 2012 naar 17,6 in 2015. Iets meer dan 80 procent van de mensen in 2015 voelt zich veilig 's avonds in hun eigen buurt.
- **Kindermishandeling en mensenhandel** (16.2): cijfers over kindermishandeling zijn niet voorhanden. Een ruwe benadering hiervan is het percentage 15-18 jarigen dat de kans op mishandeling als groot ervaart. In 2012 was dit 3 procent, om toe te nemen naar 3,8 in 2013 en weer te zakken tot 2,6 in 2015. Het aantal meldingen van mensenhandel is gestegen tussen 2006 (3,5 per 100 000 inwoners) en 2015 (7,8), hoewel in 2012 nog meer meldingen waren (10,2). De vraag is hier wel of alle gevallen van mensenhandel kunnen worden waargenomen. Nederland staat onderaan de ranglijst van EU-landen in 2014. Maar mogelijk is de herkenning en registratie in Nederland beter dan in andere landen, wat de slechte positie van Nederland deels kan verklaren.
- **Rechtsstaat, corruptie en instituties** (16.3, 16.5 en 16.6): het aantal geregistreerde misdrijven neemt af, het aantal gedetineerden blijft stabiel. Het aantal gedetineerden is relatief laag vergeleken met andere EU-landen. Nederlanders krijgen relatief weinig te maken met corruptie en dit blijft stabiel volgens de Corruptie Index van Transparency International. Instituties ten slotte werken alleen als er in wordt geïnvesteerd en er vertrouwen in is. De overheidsuitgaven aan veiligheidszorg (als percentage van het bbp) stegen per saldo in de afgelopen 15 jaar, maar zijn slechts iets hoger dan gemiddeld vergeleken met andere EU-landen in 2014.

Het vertrouwen in instituties in het algemeen is ook relatief zeer hoog (in 2014), en bleef stabiel.

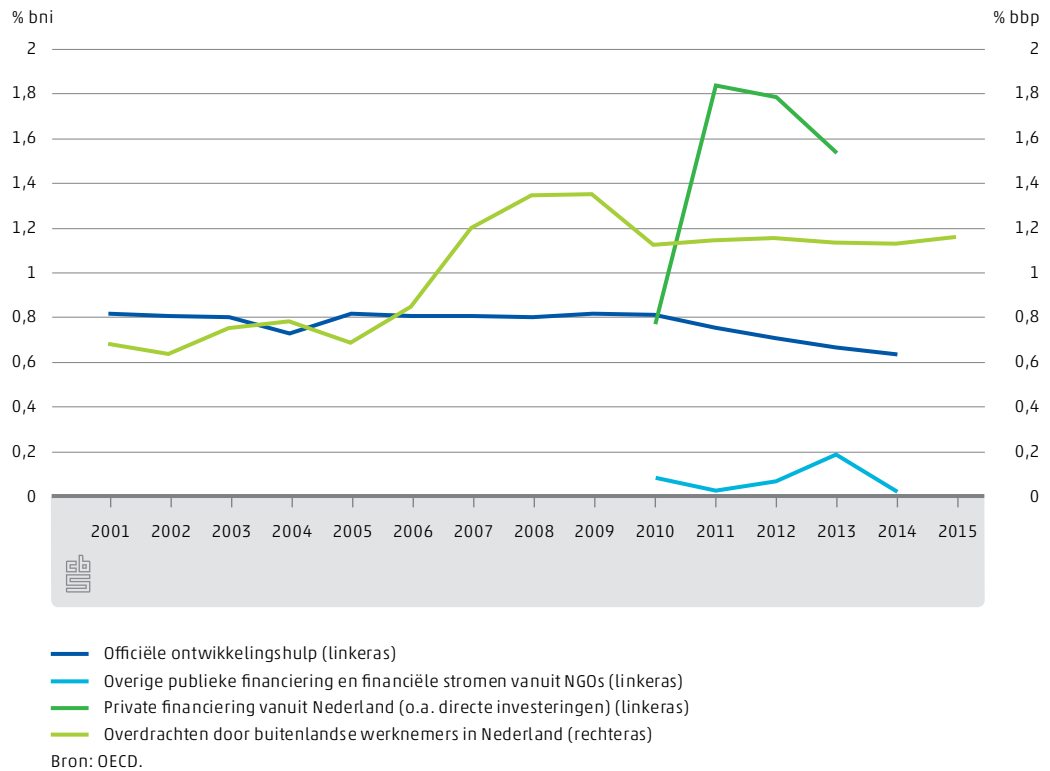
- **Invloed in politieke besluitvorming** (16.7) **en fundamentele vrijheden** (16.9): de invloed die de burger heeft of denkt te kunnen uitoefenen in besluitvorming kan deels afgemeten worden aan de opkomst bij parlementaire verkiezingen. Hier is de Nederlandse ranking nog redelijk hoog, terwijl de trend stabiel is. Daaronder speelt er echter het een en ander: een groeiende politieke onvrede en discussies over democratische vernieuwing. Wel is Nederland een van de meest vrije samenlevingen ter wereld in politiek opzicht, in burgerrechten, en in persvrijheid. In Nederland is er geen tot nauwelijks pressie vanuit de overheid op of arrestaties van bijvoorbeeld journalisten, vakbondsmensen en mensenrechtenadvocaten.

SDG 17 Internationale samenwerking

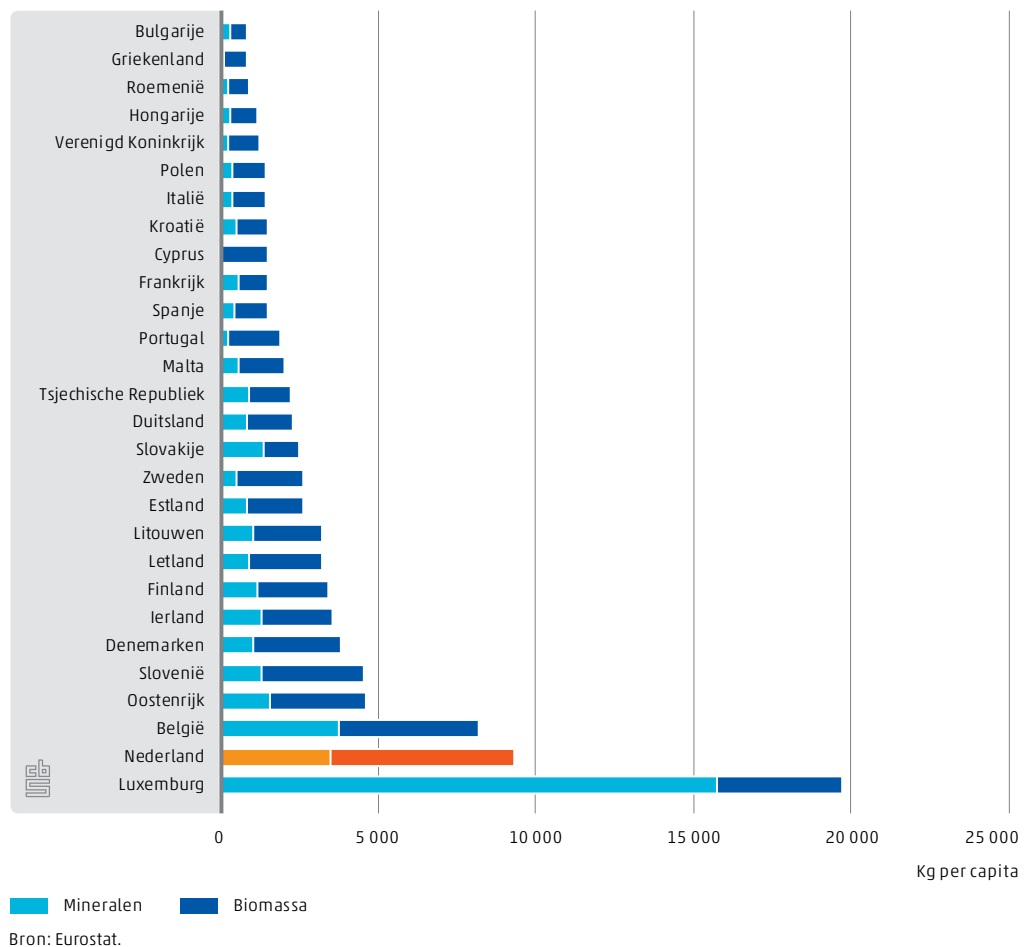
- **Hulp aan ontwikkelingslanden** (17.1, 17.2 en 17.3): steun door de overheid aan ontwikkelingslanden wordt gefinancierd uit haar inkomsten. Deze inkomsten (als percentage van het bbp) zijn stabiel en gemiddeld vergeleken met andere EU-landen. De Nederlandse ontwikkelingshulp is internationaal gezien vrij hoog (0,64 procent van het bbp in 2014) maar al jaren dalende (0,84 in 2000). Overige financiële overheidssteun en steun vanuit NGO's is zeer beperkt in 2014 (0,02 procent van het bbp), maar is wel hoger geweest (0,08 in 2010, en 0,19 in 2013). Internationaal staat Nederland hiermee gemiddeld in 2014. Private financiële stromen bedroegen in 2013 1,5 procent van het bbp (was 0,8 in 2010), en Nederland staat hiermee eerste tussen andere EU-landen in 2013. De overdrachten die buitenlanders die in Nederland werken naar hun eigen land overmaken, nemen toe van 0,76 procent van het bbp in 2000 naar 1,11 in 2014, en zijn zeer hoog in vergelijking met de overdrachten door buitenlandse werknemers in andere EU-landen in 2014.
- **Handel met ontwikkelingslanden** (17.11): de totale Nederlandse invoer uit de ontwikkelingslanden is toegenomen en internationaal gezien erg hoog (gemeten in euro's per inwoner). De vraag is dan wat de samenstelling is van deze invoer: hoogwaardige producten en halffabricaten (wat ten goede komt aan inkomens en werkgelegenheid van ontwikkelingslanden) of grondstoffen (waarvan de winning een aanslag kan zijn op hun milieu). Nederland importeert relatief veel (agro-)grondstoffen en energie uit ontwikkelingslanden en andere landen. De carbon footprint als gevolg van Nederlandse consumptie, ofwel de milieudruk die Nederland legt op andere landen, was relatief hoog vergeleken met andere EU-landen in 2007.⁶⁾ De carbon footprint (7,7 ton CO₂-equivalenten per inwoner in 2014) is enigszins toegenomen sinds 2010 (toentertijd 7,1 ton).

⁶⁾ Een recentere internationale vergelijking is niet mogelijk, want gegevens van andere landen zijn nog niet beschikbaar.

5.3.7 Ontwikkelingshulp en overdrachten vanuit Nederland

5.3.8 Invoer mineralen en biomassa in de 28 EU-landen, 2015

6.

Hoe verder met

monitoring

van SDGs?

Het beeld dat uit de eerste SDG-metingen oprijst is dat het goed gaat met Nederland, maar dat er wel belangrijke zorgpunten zijn. Bij deze conclusie zijn een aantal kanttekeningen te plaatsen. Ten eerste moeten er nog veel indicatoren ontwikkeld worden. Ten tweede zijn er nog geen concrete beleidsdoelen vastgesteld voor Nederland. Ten slotte maken de SDGs afruilrelaties niet zichtbaar, en hebben ze weinig aandacht voor welvaartseffecten voor toekomstige generaties en voor andere landen.

In dit rapport is een eerste impressie gegeven op welke wijze de in VN verband gesuggereerde SDG-indicatoren ook voor Nederland kunnen worden vastgesteld. Dit eerste en voorlopige overzicht is gebaseerd op de nu reeds beschikbare informatie en laat zien dat Nederland er volgens de SDG-indicatoren in internationaal opzicht goed voorstaat. Dit beeld komt overeen met de bevindingen zoals onder andere eerder gepresenteerd in de Bertelsman rapporten (Kroll, 2015; Sachs e.a., 2016) en de recente OECD studie (Boarini e.a., 2016). De SDG-cijfers geven echter ook aan dat Nederland op een aantal thema's nog relatief slecht scoort, ook in vergelijking met de rest van Europa, vooral op het gebied van klimaat, energie en ongelijkheid.

Het gaat hierbij uitdrukkelijk om een eerste inschatting van hoe Nederland er qua SDGs voor staat. Van de totale lijst SDG-indicatoren is momenteel nog maar voor 33 procent van de door de VN vastgestelde indicatoren informatie beschikbaar. In de toekomst zijn dan ook meer data nodig om de SDG-agenda in de volle breedte te beschrijven. Hier moet extra worden geïnvesteerd in onderzoek en dataverzameling. Samen met andere partners zal nagegaan moeten worden hoe de nationale rapportage verder vormgegeven moet worden. Dit zijn niet alleen kennisinstituten, planbureaus en universiteiten, maar ook maatschappelijke organisaties die belang hebben bij één van de SDGs en vaak ook data verzamelen. Voorts is er de noodzaak om tal van indicatoren naar maatschappelijke groep (ethniciteit, inkomensniveau, man-vrouw enzovoort) te onderscheiden, om zo recht te doen aan het 'leave no one behind'-principe dat centraal staat in de post-2015 agenda.

Verder zal er een maatschappelijk proces op gang moeten komen waarin verschillende stakeholders met elkaar in gesprek komen over de manier waarop de SDG-agenda in Nederland kan worden geïmplementeerd en gemonitord. Dit proces zal ongetwijfeld resulteren in nieuwe aanvullende indicatoren, of in de herdefiniëring van bestaande duurzaamheidsindicatoren. Een centrale rol daarbij heeft de coördinator implementatie Global Goals bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Maar ook CBS wil hier graag binnen zijn mogelijkheden aan bijdragen. Medio 2017 staat een eerste nationale SDG-rapportage in Nederland op de planning. Op internationaal vlak wordt in de Inter-agency and Expert group on SDG Indicators van de VN (kortweg IAEG) in 2016 en 2017 verder gewerkt aan de doorontwikkeling en verbetering van de SDG-indicatorenset. Namens Nederland heeft CBS zitting in de IAEG werkgroep.

Onderdeel van dit proces van implementatie en monitoring van de SDGs zal ook zijn dat Nederland nationale doelstellingen in de SDG-subdoelen zal moeten formuleren. De voorliggende publicatie heeft gemonitord hoe Nederland scoort ten opzichte van 15 jaar geleden en andere EU-landen, maar niet ten opzichte van het doelbereik. Deze nationale doelstellingen ontbreken namelijk nog. Om de SDGs in Nederland te

implementeren zal de politiek allereerst haar ambitieniveau voor de lange termijn moeten vaststellen en het ambitieniveau vervolgens moeten vertalen in concrete nationale doelstellingen voor 2030 (zie Lucas e.a., 2016).

Ten slotte moet worden stilgestaan bij de manier waarop thema's als brede welvaart en duurzaamheid het beste beschreven kunnen worden, en hoe de relatie met de SDGs duidelijk kan worden gecommuniceerd. De VN indicatorenlijst speelt daarbij een belangrijke rol. Het feit dat de wereldleiders deze agenda voor de jaren tot aan 2030 hebben omarmd, is natuurlijk van grote betekenis. Tevens is van belang dat voor ieder van de 169 subdoelstellingen indicatoren worden ontwikkeld, zodat voor de SDG-agenda in de volle breedte de voortgang kan worden gemonitord.

Maar deze agenda, die uiteindelijk het resultaat is van een proces van lange politieke onderhandelingen en bijbehorende compromissen, kent ook haar beperkingen. Het uitsluitend monitoren van SDGs levert dan ook geen volledig beeld op van hoe een land er qua duurzaamheid werkelijk voor staat (zie Smits en Eding, 2015). Dit geldt bijvoorbeeld voor de mate waarin de samenleving inteert op vitale hulpbronnen. Indicatoren die ons daarover informeren zijn niet sterk vertegenwoordigd in de SDG-indicatorenset. Er lijkt in de SDGs minder aandacht voor de 'later'-dimensie: wat betekent ons handelen in het hier en nu voor onze kinderen. Hetzelfde geldt voor de manier waarop een land beslag legt op de hulpbronnen van andere landen (denk hierbij aan footprint indicatoren). Veel indicatoren van de SDG-lijst beschrijven daarnaast voornamelijk inputs of policy drivers terwijl de lijst relatief weinig echte outcome-indicatoren bevat. Het zetten van (nationale) doelstellingen kan daarmee helpen in het verder vorm geven van de Nederlandse nationale SDG-rapportage. Net als het beschrijven van de SDG-voortgang in de bredere context van het meten van bredere welvaart en duurzame ontwikkeling.

Een vollediger beeld ontstaat dan ook als de set SDG-indicatoren ingebed wordt in het zogenaamde CES-raamwerk, of in ieder geval ermee vergeleken wordt. Dit door 60 landen onderschreven internationale meetsysteem, dat ook ten grondslag ligt aan de Monitor Duurzaam Nederland, dekt het thema duurzaamheid in de volle breedte. Het beeld dat nu oprijst uit de metingen van de SDG-indicatoren in de internationale rapporten en in de voorliggende publicatie, is dat Nederland het nu relatief goed doet. Er zijn wel belangrijke zorgpunten op dit moment zoals de uitstoot van broeikasgassen, weinig hernieuwbare energie en ongelijkheid. Het verhaal over afruilen ontbreekt echter. De Monitor Duurzaam Nederland 2014 bracht eerder de boodschap dat er zorgen zijn over de intering door Nederland op natuurlijke hulpbronnen, vooral die van ontwikkelingslanden (de 'elders'-dimensie) en de houdbaarheid van kwaliteit van leven ten bate van toekomstige generaties in Nederland (de 'later'-dimensie).

Door inbedding van de SDG-indicatoren in het CES-raamwerk kan niet alleen de voortgang van de verschillende SDGs worden beschreven, maar kunnen ook thema's die buiten de SDG-agenda liggen of daarmee maar ten dele worden belicht, in de beschouwingen worden opgenomen. CBS is daarom voornemens om, los van eventuele gescheiden SDG-publicaties, de global goals voor sustainable development binnen het CES raamwerk te beschrijven in de Monitor Duurzaam Nederland of in de Monitor Brede Welvaart die de Monitor Duurzaam Nederland zal opvolgen als CBS het verzoek krijgt deze monitor te gaan samenstellen.

Statistische bijlagen

1 Armoedebestrijding - Einde maken aan armoede overal, in alle vormen

SDG target/(toegepaste) indicator	Eenheid	Nederland		Positie in EU	
		jaar	waarde	jaar	waarde
1.1 Geen extreme armoede					
1.1.1 Deel van de bevolking beneden de internationale armoedegrens	[1]				
1.2 Vermindering van relatieve armoede					
1.2.1 Deel van de bevolking dat leeft onder de nationale armoedegrens					
Relatieve armoede ('at risk of poverty rate')	[a]	2015	6,5	2015	3 (26)
Armoedekloof ('at risk of poverty gap')	[b]	2015	23,7	2015	15 (26)
1.2.2 Deel van de mannen, vrouwen en kinderen van alle leeftijden dat leeft in armoede, in alle dimensies volgens nationale definitie	[2]				
1.3 Voldoende sociale zekerheid					
1.3.1 Deel van de bevolking dat valt onder sociale bescherming ('social protection floors/systems')	[2]				
1.4 Gelijke rechten op economische middelen en toegang tot basisdiensten					
1.4.1 Deel van de bevolking dat woont in huishoudens met toegang tot basisvoorzieningen	[2]				
1.4.2 Deel van de totale volwassen bevolking met veilig-gestelde landeigendomsrechten met wettelijk erkende documentatie, dat hun landrechten als veiliggesteld beschouwt	[1]				
1.5 Verminder kwetsbaarheid voor klimaatgerelateerde rampen en economische schokken					
1.5.1 Aantal doden, vermisten, en door rampen getroffen mensen per 100 000 personen	[2]				
1.5.2 Directe economische verliezen als gevolg van rampen in relatie tot het bbp ('global GDP')	[2]				
1.5.3 Aantal landen met nationale en lokale risicoreductie-strategieën voor rampen	[2]				

[a] Officiële SDG indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; of niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>

2 Goede voeding en duurzame voedselproductie - Uitbannen van honger, bereiken van voedselzekerheid, verbeterde voeding en het bevorderen van duurzame landbouw

SDG target/(toegepaste) indicator	Eenheid	Nederland		Positie in EU	
		jaar	waarde	jaar	waarde
2.1 Beëindig honger en zorg voor toegang tot veilig, voedzaam en voldoende voedsel					
2.1.1 Prevalentie van ondervoeding	[1]				
2.1.2 Prevalentie van matige of ernstige voedselonzekerheid in de bevolking	[1]				
2.2 Beëindig alle vormen van verkeerde voeding					
2.2.1 Prevalentie van groeiachterstand bij kinderen onder de 5 jaar	[1]				
2.2.2 Prevalentie van ondervoeding/verkeerde voeding bij kinderen onder de 5 jaar naar type (onder- en overgewicht) Overgewicht	[b]	% bevolking 20 jaar en ouder [*]	2015 50,3	2014	5 (14)
2.3 Verhoog landbouwproductiviteit en inkomen van kleine voedselproducenten					
2.3.1 Productievolume landbouw per eenheid arbeid	[a]	mln euro per 1000 arbeidsjaren	2015 182,9	2015	2 (28)
2.3.2 Gemiddeld inkomen van kleine voedselproducenten	[1]				
2.4 Duurzame voedselproductiesystemen					
2.4.1 Aandeel productieve en duurzame landbouw in het totale landbouwgebied					
Biologische landbouw	[b]	% landbouwgebied	2014 2,7	2014	24 (28)
Fosforoverschot bodem	[b]	kg fosfor per hectare	2014 0	2014	9 (25)
Stikstofoverschot bodem	[b]	kg stikstof per hectare	2014 129,9	2014	24 (26)
2.5 Behoud genetische diversiteit van zaden, gecultiveerde planten, landbouw- en gedomesticeerde dieren en hun wilde varianten					
2.5.1 Aantal plantaardige- en dierlijke genetische bronnen voor voedsel en landbouw veiliggesteld voor de (middel)lange termijn in conservatiefaciliteiten	[2]				
2.5.2 Aandeel lokale soorten geclassificeerd als met uitsterven bedreigd, niet bedreigd of met onbekend risico op uitsterven	[2]				

[a] Officiële SDG indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; of niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

[*] definitie voor Europese vergelijking % bevolking 15 jaar en ouder

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>

3 Gezondheid en welzijn - Verzekeren van een gezond leven en bevorderen van welzijn op elke leeftijd

SDG target/(toegepaste) indicator	Eenheid	Nederland		Positie in EU	
		jaar	waarde	jaar	waarde
3.1 Reductie van de wereldwijde maternale sterfte					
3.1.1 Moedersterfte	[a] per 100 000 levendgeborenen	2015	3,5	2014	4 (12)
3.1.2 Aandeel geboorten dat wordt begeleid door deskundig personeel in de gezondheidszorg	[1]				
3.2 Einde aan vermijdbare sterfte van pasgeborenen en kinderen onder 5 jaar					
3.2.1 Kindersterfte onder de vijf jaar	[a] per 1000 levendgeborenen	2015	3,8	2015	14 (28)
3.2.2 Neonatale sterfte	[a] per 1000 levendgeborenen	2014	2,2	2014	8 (18)
3.3 Einde aan epidemieën van aids, tbc, malaria en verwaarloosde tropische ziekten, bestrijding hepatitis en andere overdraagbare ziekten					
3.3.1 Aantal nieuwe HIV-besmettingen	[a] aantal nieuwe diagnoses per 100 000 bevolking	2015	4,1		
3.3.2 Aantal nieuwe tbc-gevallen	[2]				
3.3.3 Aantal nieuwe malaria-gevallen	[1]				
3.3.4 Aantal nieuwe hepatitis B-gevallen	[a] aantal nieuwe diagnoses per 100 000 bevolking	2015	1,3		
3.3.5 Aantal mensen dat behandeld moet worden voor verwaarloosde tropische ziekten	[1]				
3.4 Reductie voortijdige sterfte door niet-overdraagbare ziekten, en bevorderen van mentale gezondheid en welzijn					
3.4.1 Sterfte aan niet-overdraagbare ziekten	[a] per 100 000	2015	565	2013	6 (19)
Gezonde levensverwachting vrouwen	[b] jaren (bij geboorte)	2015	63,2	2014	20 (28)
Gezonde levensverwachting mannen	[b] jaren (bij geboorte)	2015	65	2014	12 (28)
3.4.2 Sterfte als gevolg van zelfdoding	[a] per 100 000	2015	11	2013	5 (19)
Tevredenheid met het leven	[b] gemiddelde waarde op schaal 0-10	2014	7,6	2014	4 (18)
3.5 Versterk de preventie en behandeling van middelenmisbruik, inclusief drugsmisbruik en schadelijk alcoholgebruik					
3.5.1 Dekking van behandelingen voor stoornissen met middelengebruik (farmacologisch, psychosociaal, revalidatie en nazorg)	[2]				
3.5.2 Schadelijk alcoholgebruik gedefinieerd volgens de nationale context als alcoholgebruik per hoofd van de bevolking (15 jaar en ouder)	[a] % zware drinkers (6 of meer glazen per dag)	2015	12,3		
Roken	[b] % v.d. bevolking van 12 jaar en ouder [*]	2015	24,6	2014	7 (17)
3.6 Het halveren van het aantal doden en gewonden door verkeersongevallen, wereldwijd, in 2020					
3.6.1 Sterfte aan verwondingen door verkeersongevallen	[a] aantal per miljoen inwoners	2015	36,7	2013	6 (16)
3.7 Toegang voor iedereen tot gezondheidszorg gericht op seksualiteit en voortplanting, inclusief gezinsplanning, informatie en educatie en het opnemen van reproductieve gezondheidszorg in nationaal beleid					
3.7.1 Aandeel vrouwen in de vruchtbare leeftijd (15-49 jaar) dat kan voorzien in hun behoefte aan gezinsplanning met moderne methoden	[2]				
3.7.2 Geboortecijfers onder tieners	[a] per 1000 vrouwen in dezelfde leeftijdsgroep (16-19 jaar) [**]	2015	2,8	2014	2 (28)

3 Gezondheid en welzijn - Verzekeren van een gezond leven en bevorderen van welzijn op elke leeftijd (slot)

	Eenheid	Nederland		Positie in EU	
		jaar	waarde	jaar	waarde
3.8 Het bereiken van algehele gezondheidszorg voor iedereen, inclusief verzekering tegen financiële risico's, toegang tot kwalitatief hoogwaardige basisgezondheidszorg en toegang tot veilige, effectieve, kwalitatief hoogwaardige en betaalbare basismedicatie en vaccins					
3.8.1 Dekking van basisgezondheidsvoorzieningen (gedefinieerd als de gemiddelde dekking van basiszorg gebaseerd op tracerinterventies waaronder gezondheidszorg gericht op voortplanting, moeders, pasgeborenen en jeugd, infectieziekten, niet-overdraagbare ziekten, en servicecapaciteit en toegankelijkheid voor de algemene en de meest kansarme bevolking)	[1]				
3.8.2 Aantal mensen dat gedekt wordt door een ziektekostenverzekering of openbare gezondheidszorg, per 1 000 van de bevolking					
Zelfgerapporteerde onvervulde behoeften aan medische zorg omdat deze te duur is	[b] %	2014	0,4	2014	5 (28)
3.9 Substantieel verminderen van het aantal sterfte en ziektegevallen veroorzaakt door gevaarlijke chemicaliën, vervuiling en contaminatie van lucht, water en bodem					
3.9.1 Sterfte toegeschreven aan luchtvervuiling binnens- en buitenshuis					
Doden door luchtvervuiling buitenshuis	[a] per mln capita	2013	95,4	2010	11 (20)
3.9.2 Sterfte toegeschreven aan verontreinigd water, verontreinigd sanitair en gebrekkige hygiëne (WASH)	[2]				
3.9.3 Sterfte toegeschreven aan onopzettelijke vergiftiging	[2]				

[a] Officiële SDG indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; of niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

[*] voor Europese vergelijking % v.d. bevolking van 15 jaar en ouder.

[**] per 1 000 vrouwen in zelfde leeftijdsgroep (15-19 jaar).

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>

4 Toegankelijk en goed onderwijs – Verzekeren van gelijke toegang tot kwalitatief goed onderwijs en bevorderen van levenslang leren voor iedereen

SDG target/(toegepaste) indicator	Eenheid	Nederland		Positie in EU	
		jaar	waarde	jaar	waarde
4.1 Verzekeren dat alle meisjes en jongens vrij toegankelijk en rechtvaardig primair en secundair onderwijs van goede kwaliteit afronden dat leidt tot relevante, effectieve leerresultaten, in 2030					
4.1.1 Deel van de kinderen en jongeren: (a) in klassen 2/3; (b) aan het eind van het basisonderwijs; en (c) aan het eind van het lager voortgezet onderwijs met minimaal een basaal (i) lees- en (ii) rekenvaardigheidsniveau					
Wiskundevaardigheid jongeren	[a]	2012	523	2012	1 (27)
Leesvaardigheid jongeren	[a]	2012	511	2012	5 (27)
4.2 Verzekeren dat alle meisjes en jongens toegang hebben tot kwalitatief goede ontwikkeling in hun vroege jeugd, zorg en voorschoolse educatie zodat ze rijp zijn voor het primair onderwijs, in 2030					
4.2.1 Deel van de kinderen onder de 5 dat qua ontwikkeling meekomt op het gebied van gezondheid, scholing en psychosociaal welzijn					
Participatie in voorschoolse en vroegtijdige educatie	[b]	2013	94,1	2013	9 (21)
4.2.2 Participatiegraad in georganiseerd leren (een jaar voor de leerplichtige leeftijd voor het basisonderwijs)					
Participatie in voorschoolse educatie	[b]	2012	83,4	2012	12 (26)
4.3 Verzekeren van gelijke toegang voor alle vrouwen en mannen tot betaalbaar en kwalitatief goed technisch-, beroeps-, en tertiair onderwijs, inclusief universiteit, in 2030					
4.3.1 Participatiegraad van jongeren en volwassenen in formeel en informeel onderwijs en opleiding in de afgelopen 12 maanden (levenslang leren)					
Hoger opgeleide bevolking	[a]	2015	18,9	2015	4 (28)
	[b]	2015	35,3	2015	11 (28)
4.4 Aanzienlijke uitbreiding van het aantal jongeren en volwassenen met competenties, inclusief technische en beroepsvaardigheden, voor werkgelegenheid, goede banen en ondernemerschap, in 2030					
4.4.1 Deel van de jongeren en volwassenen met vaardigheden in informatie- en communicatietechnologie (ICT), naar soort vaardigheid					
Computervaardigheid	[b]	2014	27	2014	16 (28)
Internetvaardigheid	[b]	2013	21	2013	3 (28)
Probleemoplossend vermogen in technologierijke omgeving	[b]	2015	40,6	2015	2 (11)
4.5 Opheffen van genderongelijkheid in het onderwijs en verzekeren van gelijke toegang tot alle niveaus van algemeen en beroepsonderwijs voor kwetsbare mensen, inclusief mensen met beperkingen, oorspronkelijke bevolking en kinderen in kwetsbare situaties, in 2030					
4.5.1 Pariteitsindices (man/vrouw, ruraal/stedelijk, laagste/hogste welvaartskwantiel en andere zoals invaliditeitsstatus, oorspronkelijke bevolking en door conflict getroffen als er gegevens beschikbaar komen)	[2]				

4 Toegankelijk en goed onderwijs – Verzekeren van gelijke toegang tot kwalitatief goed onderwijs en bevorderen van levenslang leren voor iedereen (slot)

	Eenheid	Nederland		Positie in EU	
		jaar	waarde	jaar	waarde
4.6 Verzekeren dat alle jongeren en een groot deel van de volwassen mannen en vrouwen lees-, schrijf-, en rekenvaardig is, in 2030					
4.6.1 Percentage van de bevolking in een bepaalde leeftijdsgroep met minimaal een vaststaand niveau in functionele (a) lees- en schrijfvaardigheid en (b) rekenvaardigheid					
Leesvaardigheid bevolking	[a] gemiddelde PIAAC score (16-65 jr)	2015	284	2015	2 (17)
Rekenvaardigheid bevolking	[a] gemiddelde PIAAC score (16-65 jr)	2015	280	2015	2 (16)
4.7 Verzekeren dat alle leerlingen de vaardigheden en kennis ontwikkelen om duurzame ontwikkeling te bevorderen, b.v. door onderwijs gericht op duurzaamheid en een duurzame levensstijl, mensenrechten, gendergelijkheid, bevorderen van een cultuur van vrede en geweldloosheid, wereldburgerschap en waardering voor culturele diversiteit en de bijdrage van cultuur aan duurzame ontwikkeling, in 2030					
4.7.1 Mate waarin (i) opvoeding tot wereldburgerschap en (ii) onderwijs in duurzame ontwikkeling (inclusief gendergelijkheid en mensenrechten op alle niveaus) zijn opgenomen in: (a) nationaal onderwijsbeleid, (b) curricula, (c) lerarenopleidingen en (d) studentenbeoordelingen					
Natuurwetenschappelijke vaardigheden van jongeren	[b] gemiddelde PISA score	2012	522	2012	5 (26)

[a] Officiële SDG indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; of niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>

5 Gendergelijkheid - Bereiken van gendergelijkheid en zelfontplooiing/empowerment voor alle vrouwen en meisjes

SDG target/(toegepaste) indicator	Eenheid	Nederland		Positie in EU	
		jaar	waarde	jaar	waarde
5.1 Beëindig alle vormen van discriminatie tegen alle vrouwen en meisjes overal					
5.1.1 Bestaan van wettelijke kaders om gelijkheid en antidiscriminatie op basis van geslacht te bevorderen, te handhaven en er toezicht op te houden Inkomensongelijkheid	[b] % verschil uurloon (vrouwen t.o.v. mannen)	2014	16,1	2014	18 (26)
5.2 Afschaffen van elke vorm van geweld tegen vrouwen en meisjes in de openbare en privésfeer, inclusief mensenhandel en seksuele en andere soorten uitbuiting					
5.2.1 Deel van de vrouwen en meisjes van 15 jaar en ouder dat ooit een partner heeft gehad en werd onderworpen aan fysiek, seksueel of geestelijk geweld door de huidige of voormalige intieme partner	[a] % vrouwen dat aangeeft na hun 15e geweld door de eigen partner te hebben meegemaakt	2012	25	2012	22 (28)
5.2.2 Deel van de vrouwen en meisjes van 15 jaar en ouder onderwerpen aan seksueel geweld door anderen dan de intieme partner	[a] % vrouwen dat aangeeft na hun 15e seksueel geweld te hebben meegemaakt door anderen dan de eigen partner	2012	12	2012	27 (28)
5.3 Afschaffen van alle schadelijke praktijken zoals kinder- en tienerhuwelijken, gedwongen huwelijken en genitale verminking bij vrouwen					
5.3.1 Deel van de vrouwen in de leeftijd 20-24 die getrouwd waren of een verbintenis hadden toen ze onder de 15 en onder de 18 waren	[2]				
5.3.2 Deel van de vrouwen en meisjes in de leeftijd van 15-49 jaar dat genitale verminking/besnijdenis heeft ondergaan	[2]				
5.4 Erken en waardeer onbetaalde zorg en huishoudelijk werk door het beschikbaar stellen van openbare dienstverlening, infrastructuur en sociale zekerheidsbeleid en het stimuleren van gedeelde verantwoordelijkheid binnen het huishouden en het gezin volgens de nationaal gangbare normen					
5.4.1 Deel van de tijd dat wordt besteed aan onbetaald huishoudelijk werk of zorgtaken Part-time werk vrouwen	[b] % van vrouwen die werken	2015	76,9	2015	1 (28)
Part-time werk mannen	[b] % van mannen die werken	2015	26,5	2015	1 (28)
5.5 Verzekeren van volledige en effectieve deelname van vrouwen en gelijke kansen op leiderschap op alle beslissingsniveaus in het politieke, economische en openbare leven					
5.5.1 Deel van de zetels bekleed door vrouwen in nationale parlementen en lokale overheden	[a] % zetels	2015	37,3	2015	6 (23)
5.5.2 Deel van de vrouwen in leidinggevende functies	[a] % van alle vrouwen	2014	3,8	2014	13 (23)
5.6 Verzekeren van vrije toegang tot seksuele en reproductieve gezondheidszorg en reproductieve rechten conform het 'Programme of Action of the International Conference on Population and Development' en het 'Beijing Platform for Action' en de resultaten van de toetsingsconferenties					
5.6.1 Deel van de vrouwen in de leeftijd 15-49 jaar dat hun eigen goedgeinformeerde beslissingen neemt over seksuele relaties, voorbehoedsmiddelen en reproductieve gezondheidszorg	[2]				
5.6.2 Aantal landen met wet- en regelgeving die vrouwen in de leeftijd van 15-49 jaar toegang garandeert tot seksuele en reproductieve gezondheidszorg, informatie en educatie	[1]				

5 Gendergelijkheid - Bereiken van gendergelijkheid en zelfontplooiing/empowerment voor alle vrouwen en meisjes (slot)

	Eenheid	Nederland		Positie in EU	
		jaar	waarde	jaar	waarde
Gezondheid					
Gezonde levensverwachting vrouwen	[b] jaren	2015	63,2	2014	20 (28)
Gezonde levensverwachting mannen	[b] jaren	2015	64,6	2014	12 (28)
Opleiding					
Hoger opgeleide vrouwen	[b] % vrouwen dat hoger onderwijs heeft afgerond onder de vrouwelijke bevolking 25-64 jaar	2015	35	2015	15 (28)
Hoger opgeleide mannen	[b] % mannen dat hoger onderwijs heeft afgerond onder de mannelijke bevolking 25-64 jaar	2015	35,7	2015	6 (28)

[a] Officiële SDG indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; of niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-sdgs>

6 Zoet water en waterkwaliteit - Verzekeren van beschikbaarheid en duurzaam beheer van water en sanitaire voorzieningen voor iedereen

SDG target/(toegepaste) indicator	Eenheid	Nederland		Positie in EU		
		jaar	waarde	jaar	waarde	
6.1 Het bereiken van veilige, vrijelijk toegankelijke en betaalbare drinkwatervoorziening voor iedereen, in 2030						
6.1.1 Deel van de bevolking dat gebruik maakt van veilig beheerde drinkwatervoorzieningen	[1]					
6.2 Het bereiken van adequate en voor iedereen toegankelijke sanitaire voorzieningen en hygiëne en het beëindigen van open riolen, met speciale aandacht voor de behoeften van vrouwen en meisjes en groepen in kwetsbare situaties, in 2030						
6.2.1 Deel van de bevolking dat gebruik maakt van veilig beheerde sanitaire voorzieningen, inclusief voorzieningen voor handenwassen met zeep en water	[1]					
6.3 Reductie van vervuiling, en meer zuivering en recycling						
6.3.1 Deel van het afvalwater dat veilig wordt behandeld	[1]					
6.3.2 Aandeel van waterlichamen met goede waterkwaliteit voor de natuurlijke omgeving						
Chemische kwaliteit oppervlaktewater	[a]	% goede toestand	2015	39	2009	6 (21)
Biologische kwaliteit oppervlaktewater	[a]	% goede biologische toestand [*]	2015	4,8	2009	19 (19)
6.4 Efficiëntie watergebruik en duurzame zoetwaterwinning						
6.4.1 Verandering in de efficiëntie van het watergebruik in de loop van de tijd (c.q. waterproductiviteit)	[a]	ratio euro/m ³ [**]				
6.4.2 Niveau van water stress: onttrekking van zoetwater als deel van de beschikbare zoetwaterbronnen	[a]	percentage [***]				
Oppervlakte- en grondwaterwinning	[b]	m ³ per capita	2012	641	2012	16 (19)
6.5 Implementatie van geïntegreerd beheer van waterbronnen op alle niveaus, inclusief grensoverschrijdende samenwerking waar van toepassing, in 2030						
6.5.1 Integraal waterbeheer (0-100)	[1]					
6.5.2 Deel van de waterstroomgebieden dat valt onder grensoverschrijdende samenwerking op het gebied van water	[1]					
6.6 Beschermen en herstellen van water-gerelateerde ecosystemen, inclusief berggebieden, bossen, wetlands, rivieren, grondwaterlagen en meren, in 2020						
6.6.1 Verandering in de tijd in het voorkomen van water-gerelateerde ecosystemen	[2]					

[a] Officiële SDG indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; of niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

[*] bij de Europese vergelijking % waterlichamen dat voldoet aan de normen voor hoge of goede ecologische toestand.

[**] Brondata Nederland voor 2003-2014 [a] beschikbaar, publicatie is voorzien begin 2017.

[***] Brondata Nederland voor 2009 en 2014 [a] beschikbaar, publicatie is voorzien begin 2017.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>

7 Betaalbare en schone energie - Verzekeren van toegang tot betaalbare, betrouwbare, duurzame en moderne energie voor iedereen

SDG target/(toegepaste) indicator	Eenheid	Nederland		Positie in EU	
		jaar	waarde	jaar	waarde
7.1 Toegang tot energiediensten					
7.1.1 Deel van de bevolking met toegang tot elektriciteit Bruto binnenlands energieverbruik	[b] kilogram olie-equivalenten per inwoner	2015	4 302,5	2014	23 (28)
7.1.2 Deel van de bevolking primair afhankelijk van schone brandstof en technologie	[2]				
7.2 Bevorderen van gebruik van hernieuwbare energie					
7.2.1 Aandeel hernieuwbare energie	[a] % van bruto binnenlandse energieconsumptie	2015	5,85	2014	26 (28)
7.3 Verbetering van energie-efficiëntie					
7.3.1 Energie-intensiteit gemeten in termen van primaire energie en bbp Energie-intensiteit van de economie	[a] kilogram olie-equivalent per 1 000 euro bbp (in prijzen 2005)	2014	120,3	2014	11 (28)

[a] Officiële SDG indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; of niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>

8 Economische groei en eerlijk werk - Bevorderen van aanhoudende, inclusieve en duurzame groei, volledige en productieve werkgelegenheid en eerlijk werk voor iedereen

SDG target/(toegepaste) indicator	Eenheid	Nederland		Positie in EU	
		jaar	waarde	jaar	waarde
8.1 Duurzame economische groei					
8.1.1 Bruto binnenlands product	[a] euro (in prijzen van 2010) per inwoner	2015	38 745	2015	5 (28)
8.2 Economische productiviteit					
8.2.1 Jaarlijkse groei van het werkelijke bbp per werkzame persoon					
Arbeidsproductiviteit	[a] bbp (euro, PPP-gecorrigeerd) per gewerkt uur	2013	45,8	2013	4 (25)
8.3 Bevorderen van beleid gericht op ontwikkeling en ondersteuning van productieve activiteiten, het creëren van eerlijk werk, ondernemerschap, creativiteit en innovatie, en het stimuleren van de groei van micro-, midden- en kleinbedrijf, inclusief toegang tot financiële diensten					
8.3.1 Aandeel informele werkgelegenheid in niet-agrarische werkgelegenheid, naar geslacht	[2]				
8.4 Grondstoffen-efficiëntie					
8.4.1 Grondstoffenvoetafdruk	[a] kg per capita	2012	20 160		
8.4.2 Grondstoffenproductiviteit (binnenlands materialenverbruik)	[a] euro per kg [*]	2015	3,44	2015	4 (28)
8.5 Inkomen en werk					
8.5.1 Gemiddeld uurloon van vrouwelijke en mannelijke werknemers, naar beroep, leeftijd en mensen met beperkingen					
Mediane bruto verdiensten	[a] euro per uur [**]	2015	26,5	2014	4 (15)
8.5.2 Werkloosheid	[a] % van de beroepsbevolking	2015	6,9	2015	11 (28)
8.6 Uitval jongeren ("Not in Employment, Education or Training" (NEETs))					
8.6.1 Aandeel jongeren die niet deelnemen aan onderwijs, werk of opleiding	[a] % van bevolking 15-24 jr	2015	4,7	2015	1 (28)
8.7 Het nemen van urgente en effectieve maatregelen om dwangarbeid, moderne slavernij en mensenhandel uit te bannen en zorgen dat de ergste vormen van kinderarbeid worden verboden en uitgebannen, waaronder het ronselen en inzetten van kindsoldaten, en een eind maken aan kinderarbeid in alle vormen, in 2025					
8.7.1 Aandeel en aantal kinderen in de leeftijd 5-17 dat kinderarbeid verricht, naar geslacht en leeftijd	[2]				
8.8 Arbeidsrechten en -omstandigheden					
8.8.1 Frequentie van fatale en niet-fatale bedrijfsongevallen					
Fatale verwondingen door beroepsgerelateerde ongelukken	[a] gestandaardiseerde incidentie	2014	1,01	2014	1 (26)
Niet-fatale verwondingen door beroepsgerelateerde ongelukken	[a] gestandaardiseerde incidentie	2014	1 394	2014	16 (26)
8.8.2 Toename in naleving van arbeidsrechten (vrijheid van vereniging en collectief onderhandelen), gebaseerd op schriftelijke bronnen van de International Labour Organization (ILO) en nationale wetgeving	[1]				
8.9 Duurzaam toerisme					
8.9.1 Aandeel toerisme in bbp	[a] % bbp	2014	3,7		
8.9.2 Aantal banen in de toerisme-industrie					
Werkgelegenheid toeristische sector	[a] % werkzame personen t.o.v. totale werkgelegenheid	2014	5,8		

8 Economische groei en eerlijk werk - Bevorderen van aanhoudende, inclusieve en duurzame groei, volledige en productieve werkgelegenheid en eerlijk werk voor iedereen (slot)

	Eenheid	Nederland		Positie in EU	
		jaar	waarde	jaar	waarde
8.10 Toegang tot financiële diensten					
8.10.1 Geldautomaten	[a] aantal per 100 000 volwassenen	2014	50,6	2014	24 (27)
8.10.2 Rekeningen bij banken, andere financiële instellingen en mobiele 'money service providers'	[a] % bevolking 15 jaar en ouder	2014	99,3	2014	4 (28)

[a] Officiële SDG indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; of niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

[*] voor Europese vergelijking pps per kg.

[**] CBS-cijfers zijn inclusief de overheid. Cijfers voor Europese vergelijking zijn exclusief de overheid.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>

9 Duurzame infrastructuur, bedrijvigheid en innovatie - Opbouwen van robuuste infrastructuur, bevorderen van inclusieve en duurzame industrialisatie en stimuleren van innovatie

SDG target/(toegepaste) indicator	Eenheid	Nederland		Positie in EU	
		jaar	waarde	jaar	waarde
9.1 Verduurzaming infrastructuur					
9.1.1 Deel van de rurale bevolking dat binnen een straal van 2 kilometer van een verharde weg woont	[1]				
9.1.2 Passagiers- en vrachtvolumes, naar transport-modaliteit					
Persoonsvervoer	[a]	2014	90,8	2014	23 (28)
Vrachtovervoer	[a]	2014	88,7	2014	13 (28)
9.2 Verduurzaming economie					
9.2.1 Toegevoegde waarde van de industrie als percentage van het bbp en per hoofd van de bevolking					
Toegevoegde waarde milieusector	[b]	2014	2,18		
9.2.2 Werkgelegenheid in de industrie als percentage van de totale werkgelegenheid					
Werkgelegenheid milieusector	[b]	2014	1,88		
9.3 Toegang Midden- en kleinbedrijf (MKB) tot financiële diensten					
9.3.1 Aandeel kleinschalige industrieën in de totale toegevoegde waarde van de industrie					
Toegevoegde waarde MKB	[b]	2013	61,3	2013	11 (21)
9.3.2 Aandeel kleinschalige industrieën met een lening of kredietlijn					
Kredietbehoefte MKB	[b]	2015	12,9	2015	22 (28)
9.4 Duurzaamheid infrastructuur en bedrijvigheid					
9.4.1 CO ₂ -uitstoot per eenheid toegevoegde waarde					
Broeikasgasintensiteit van de economie	[a]	2014	0,3	2014	12 (28)
9.5 Innovatie					
9.5.1 Uitgaven aan Research & Development	[a]	2015	1,8	2014	10 (28)
9.5.2 Onderzoekers	[a]	2013	4 303	2013	7 (27)
Octrooien	[b]	2014	136	2014	10 (26)

[a] Officiële SDG indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; of niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>

10 Minder ongelijkheid - Terugdringen van ongelijkheid

SDG target/(toegepaste) indicator	Eenheid	Nederland		Positie in EU	
		jaar	waarde	jaar	waarde
10.1 Stimuleren van relatief snelle inkomensgroei van de laagste inkomens (onderste 40%)					
10.1.1 Groeicijfers van huishoudelijke bestedingen of inkomen per hoofd van de bevolking bij de laagste 40 procent van de bevolking Inkomensongelijkheid: Palma ratio	[a] ratio bovenste 10% en onderste 40%	2014	0,97	2013	6 (21)
10.2 Bevorderen van sociale inclusie					
10.2.1 Deel van de mensen dat beneden de 50 procent van het mediane inkomen leeft. Relatieve armoede ('at risk of poverty rate')	[a] % bevolking (at-risk-of-poverty) beneden kritische inkomensgrens (= 50% mediane inkomen bevolking)	2015	6,5	2015	3 (26)
10.3 Zorg voor gelijke kansen en reductie van sociale ongelijkheid					
10.3.1 Deel van de bevolking dat meldt dat zij zich persoonlijk gediscrimineerd of lastig gevallen voelden in de afgelopen 12 maanden op basis van de discriminatiegrond verboden volgens de internationale mensenrechten-wetgeving Discriminatiegevoelens	[a] % dat zichzelf beschrijft als lid van een gediscrimineerde groep	2014	9,2	2014	14 (18)
10.4 Bescherming van arbeid en streven naar grotere gelijkheid					
10.4.1 Aandeel van arbeid in het bbp	[a] % bbp (incl. lonen en sociale overdrachten)	2015	49	2015	6 (28)
10.5 Verbeteren van de regulering van en het toezicht op wereldwijde financiële markten en instituties en versterken van de implementatie van dergelijke reguleringen					
10.5.1 Indicatoren financiële draagkracht ('Financial Soundness Indicators')	[2]				
10.6 Verzekeren van een betere representatie en stem voor ontwikkelingslanden in de besluitvorming van wereldwijde economische en financiële instituties, met als doel verkrijgen van doeltreffende, geloofwaardige, verantwoordelijke en legitieme instituties					
10.6.1 Aandeel leden en stemrecht ontwikkelingslanden in internationale organisaties	[1]				
10.7 Faciliteer veilige en verantwoorde migratie en mobiliteit van mensen					
10.7.1 Rekruteringskosten gedragen door de werknemer als percentage van het jaarinkomen verdiend in het land van bestemming	[2]				
10.7.2 Aantal landen met een goed geleid migratiebeleid Index Migratiebeleid	[b] MIPEX schaal 0-100	2014	61	2014	6 (28)

[a] Officiële SDG indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; of niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>

11 Duurzame steden - Steden en nederzettingen inclusief, veilig, robuust en duurzaam maken

SDG target/(toegepaste) indicator	Eenheid	Nederland		Positie in EU		
		jaar	waarde	jaar	waarde	
11.1 Adequaate, veilig en betaalbaar wonen						
11.1.1 Deel van de stedelijke bevolking dat leeft in sloppenwijken, informele nederzettingen of inadequate behuizing						
Te klein behuist	[b]	% v.d. bevolking dat te klein behuist is	2015	3,3	2015	2(15)
11.2 Toegang tot duurzame transportsystemen, vooral openbaar vervoer						
11.2.1 Deel van de bevolking dat gemakkelijk toegang heeft tot openbaar vervoer	[2]					
11.3 Duurzaam managen van verstedelijking						
11.3.1 Verhouding tussen landgebruik en percentage bevolkingsgroei						
Oppervlakte per inwoner	[b]	m ² per capita	2015	2450	2015	27 (28)
11.3.2 Percentage steden met een directe burgerparticipatiestructuur in stadsplanning en beheer die regulier en democratisch functioneert	[2]					
11.4 Bescherming cultureel en natuurlijk erfgoed						
11.4.1 Totale uitgaven (publiek en privaat) per hoofd van de bevolking aan het behoud, de bescherming en het onderhoud van al het cultureel en natuurlijk erfgoed						
Overheidsuitgaven aan milieubescherming en culturele diensten (COFOG)	[b]	% bbp	2015	1,88	2014	2 (28)
11.5 Verminder aantal slachtoffers van klimaatgerelateerde rampen en economische schokken						
11.5.1 Aantal doden, vermisten en personen die getroffen zijn door rampen, per 100 000 personen	[2]					
11.5.2 Direct economisch verlies door rampen in relatie tot het bbp ('global GDP') inclusief schade aan belangrijke infrastructuur en ontwrichting van basisvoorzieningen	[2]					
11.6 Verminder milieu-impact in steden						
11.6.1 Vast gemeentelijk afval dat regelmatig wordt opgehaald en adequaat wordt verwerkt	[a]	kg per capita	2015	563	2014	19(25)
11.6.2 Jaarlijks gemiddelde fijnstofniveaus (PM10) in steden	[a]	microgram fijnstof per m ³	2013	21,2	2013	9 (24)
11.7 Toegankelijke en inclusieve openbare ruimte						
11.7.1 Het gemiddelde deel van het bebouwd gebied in steden dat openbaar toegankelijke open ruimte is	[2]					
11.7.2 Deel van de mensen onderworpen aan fysieke of seksuele intimidatie						
Slachtofferschap van misdaad	[a]	% slachtoffer geweest	2015	17,6	2014	11 (17)

[a] Officiële SDG indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; of niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>

12 Verantwoorde consumptie en productie - Verzekeren van duurzame consumptie- en productiepatronen

SDG target/(toegepaste) indicator	Eenheid	Nederland		Positie in EU		
		jaar	waarde	jaar	waarde	
12.1 Duurzame consumptie en productie						
12.1.1 Aantal landen met nationale actieplannen op het gebied van duurzame consumptie en productie ('sustainable consumption and production' (SCP)) of waar duurzame consumptie en productie als prioriteit of doelstelling is opgenomen in het nationale beleid						
Biologische landbouw	[b]	% landbouwgebied	2014	2,7	2014	24 (28)
12.2 Duurzaam management en efficiënt gebruik van natuurlijke hulpbronnen						
12.2.1 Grondstoffenvoetafdruk ('Material Footprint' (MF))	[a]	kg per capita	2012	20160		
12.2.2 Binnenlands materialenverbruik ('Domestic Material Consumption' (DMC)) per hoofd van de bevolking	[a]	ton per capita	2015	11,3	2015	4 (17)
12.3 Voedselverspilling in hele keten						
12.3.1 Index wereldwijd voedselverlies (Global food loss index)						
Dierlijk afval, gemengd voedselafval en plantaardig afval	[b]	kg per capita	2012	677	2012	27 (28)
12.4 Gevaarlijk afval						
12.4.1 Aantal partijen in internationale, multilaterale milieuverdragen over gevaarlijk afval en andere chemicaliën, dat voldoet aan hun toezeggingen en verplichtingen op het verstrekken van informatie zoals vereist binnen elk relevant verdrag	[2]					
12.4.2 Gevaarlijk afval gegenereerd per hoofd van de bevolking en aandeel verwerkt afval naar soort verwerking						
Gevaarlijk afval	[a]	kg per capita	2012	290	2012	22 (28)
Nuttige toepassing van gevaarlijk afval (recycling en opvulling)	[a]	% totaal gevaarlijk afval	2012	57,8	2012	12 (27)
12.5 Afvalrecycling						
12.5.1 Het nationaal recyclingspercentage, tonnen gerecycleerd materiaal						
Recycling van gemeentelijk afval	[b]	% totaal gemeentelijk afval	2014	23,7	2014	12 (26)
12.6 Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen						
12.6.1 Aantal bedrijven dat duurzaamheidsrapporten publiceert						
Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO) jaarverslagen	[a]	% van top 100 bedrijven dat MVO jaarverslagen publiceert	2015	80	2015	8 (18)
12.7 Stimuleer duurzame overheidsopdrachten, conform nationaal beleid en prioriteiten						
12.7.1 Aantal landen dat beleid en actieplannen op het gebied van duurzame overheidsopdrachten uitvoert	[2]					
12.8 Kennis voor duurzame ontwikkeling						
12.8.1 Mate waarin (i) opvoeding tot wereldburgerschap en (ii) onderwijs tot duurzame ontwikkeling (inclusief gendergelijkheid en mensenrechten op alle niveaus) zijn opgenomen in: (a) nationaal onderwijsbeleid, (b) curricula, (c) lerarenopleidingen en (d) studentenbeoordelingen						
Natuurwetenschappelijke vaardigheden jongeren	[b]	gemiddelde PISA score	2012	522	2012	5 (25)

[a] Officiële SDG indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; of niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>

13 Klimaatbescherming - Ondernemen van urgente actie om klimaatverandering en de gevolgen ervan tegen te gaan

	Eenheid	Nederland		Positie in EU	
		jaar	waarde	jaar	waarde
SDG target/(toegepaste) indicator					
13.1 Verhogen van de veerkracht en het aanpassingsvermogen t.a.v. gevaren en natuurrampen die verband houden met klimaatverandering, in alle landen					
13.1.1 Aantal landen met nationale en lokale risico-reductiestrategieën bij rampen	[2]				
13.1.2 Aantal doden, vermisten en mensen die getroffen zijn door rampen per 100 000 personen	[2]				
13.2 Klimaatbeleid en reductie uitstoot broeikasgassen					
13.2.1 Aantal landen dat heeft gecommuniceerd over het opstellen of operationaliseren van een geïntegreerd beleid/strategie/plan dat hun adaptiecapaciteit vergroot t.a.v. de negatieve gevolgen van klimaatverandering, dat klimaatbestendigheid bevordert en lagere uitstoot van broeikasgassen op een wijze die de voedselproductie niet in gevaar brengt (inclusief een nationaal adaptieplan, nationaal vastgestelde bijdragen, nationale communicatie, tweejaarlijkse voortgangsrapporten e.d.)					
Totale broeikasgasemissies	[b]	ton CO ₂ -equivalent per capita	2014 11,46	2014	25 (28)
Historische CO ₂ -emissies	[b]	ton CO ₂ per capita	2013 7,39	2013	13 (17)
Broeikasgasintensiteit van de economie	[b]	kg CO ₂ -equivalent per euro bbp (prijzen 2010)	2014 0,3	2014	12 (28)
13.3 Verbeteren van onderwijs, vergroten van bewustzijn en menselijke en institutionele capaciteit t.a.v. beperken van risico's, doorvoeren van aanpassingen, reductie van schadelijke effecten en vroegtijdige signalering van klimaatverandering					
13.3.1 Aantal landen dat matiging, adaptatie, impactreductie en 'early warning' geïntegreerd heeft in het lesprogramma van het primair, secundair en tertiair onderwijs	[2]				
13.3.2 Aantal landen dat heeft gecommuniceerd over het versterken van institutionele, systematische en individuele 'capacity building' m.b.t. de adaptatie, mitigatie en technologische overdracht en ontwikkelingsacties	[2]				

[a] Officiële SDG indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; of niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>

14 Bescherming van zee en kust - Conserveren en duurzaam gebruik maken van de oceanen, zeeën en mariene hulpbronnen

SDG target/(toegepaste) indicator	Eenheid	Nederland		Positie in EU	
		jaar	waarde	jaar	waarde
14.1 Vermindering van mariene vervuiling					
14.1.1 Index of Coastal Eutrophication (ICEP) and Floating Plastic debris Density (Index voor eutrofiëring in kustgebieden en dichtheid van drijvend plastic afval)					
Stikstofefficiëntie	[b]	input-output ratio stikstof [*]	2014	1,43	2014 16 (26)
Clean water index (onderdeel Ocean Health Index)	[b]	score op standardized index	2015	45	2015 16 (21)
14.2 Duurzaam managen en beschermen van mariene en kust-ecosystemen					
14.2.1 Deel van de nationale exclusieve economische gebieden beheerd volgens een ecosysteem aanpak	[2]				
14.3 Bestrijding van oceanverzuring					
14.3.1 Gemiddelde mariene zuurgraad (pH) gemeten door een afgesproken aantal representatieve bemonsteringsstations	[2]				
14.4 Tegengaan van overbevissing					
14.4.1 Aandeel visvoorraad op biologisch duurzaam niveau	[a]	aantal van 5 consumptievissoorten boven het verzorgingsniveau	2015	4	
14.5 Bescherming milieu van zee- en kustgebieden					
14.5.1 Deel van het mariene areaal dat valt onder beschermde gebieden					
Lasting special places index (onderdeel Ocean Health Index)	[b]	score op standardized index	2015	100	2015 1 (23)
14.6 Terugdringen illegale en ongereguleerde visserij					
14.6.1 Vooruitgang in landen in de mate van implementatie van internationale instrumenten voor het bestrijden van illegale niet-gerapporteerde en niet-gereguleerde visserij	[2]				
14.7 Bevorderen duurzame visserij					
14.7.1 Duurzame visserij als percentage van het bbp					
Food provision index (onderdeel Ocean Health Index)	[b]	score op standardized index	2015	56	2015 18 (23)

[a] Officiële SDG indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; of niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

[*] Nederland exclusief luchtemissies via mest en gewassen, internationale vergelijking inclusief deze luchtemissies.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>

15 Bescherming van bos, land en bodem – Beschermen, herstellen en bevorderen van het duurzaam gebruik van ecosystemen, duurzaam beheeren van bossen, tegengaan van woestijnvorming, tegengaan en terugdraaien van landdegradatie en het verlies aan biodiversiteit een halt toeroepen

SDG target/(toegepaste) indicator	Eenheid	Nederland		Positie in EU	
		jaar	waarde	jaar	waarde
15.1 Bescherming van natuurlijke habitats					
15.1.1 Aandeel van bosgebied in het totale landoppervlak Natuur- en bosgebieden	[a]	% bos en natuurlijk terrein t.o.v. totale oppervlakte [*]	2012	11,8	2012 25(27)
15.1.2 Deel van de hotspots voor terrestrische en zoetwaterbiodiversiteit dat valt onder beschermde gebieden, naar type ecosysteem Staat van instandhouding	[b]	% gunstig	2012	22,8	2012 19 (26)
15.2 Bescherming bossen					
15.2.1 Vooruitgang in duurzaam bosbeheer	[2]				
15.3 Aantasting land en bodem					
15.3.1 Aandeel gedegradieerd land t.o.v. het totale landoppervlak Fosforoverschot bodem	[b]	kg fosfor per hectare	2014	0	2014 9(25)
Stikstofoverschot bodem	[b]	kg stikstof per hectare	2014	129,94	2014 24 (26)
15.4 Bescherming ecosystemen in de bergen					
15.4.1 Deel van de hotspots voor biodiversiteit in berggebieden dat valt onder beschermd gebied	[1]				
15.4.2 'Mountain Green Cover Index'	[1]				
15.5 Biodiversiteit					
15.5.1 Rode lijst indicator Vogels boerenland	[a]	index (1950 = 100)	2015	61,8	
	[b]	index (2000 = 100) [**]	2014	72,94	2005 8 (17)
15.6 Bevorderen van eerlijke en billijke verdeling van de baten voortvloeiend uit de exploitatie van genetische hulpbronnen en bevorderen van adequate toegang tot dergelijke hulpbronnen, conform internationale afspraken					
15.6.1 Aantal landen dat wettelijke-, administratieve- en beleidskaders heeft aangenomen om een eerlijke en rechtvaardige verdeling van baten te verzekeren	[2]				
15.7 Het nemen van dringende maatregelen om een eind te maken aan stropen en illegaal verhandelen van beschermde dier- en plantensoorten, gericht op zowel de vraag- als de aanbodzijde van de illegale handel in wilde dieren en planten					
15.7.1 Aandeel verhandelde wilde dieren dat gestroopt of illegaal verhandeld is	[2]				
15.8 Invoeren van maatregelen om de introductie van invasieve exoten te voorkomen en de gevolgen voor land en water-ecosystemen te beheersen door bestrijding of uitroeiing van prioritaire soorten, in 2020					
15.8.1 Aandeel van landen met nationale wetgeving en afdoende financiering voor de preventie en beheersing van invasieve exoten	[2]				
15.9 Incorporeren van ecosysteem- en biodiversiteitswaarde in nationaal en lokaal beleid, ontwikkelingsprocessen, armoedereductiestrategieën en rekeningen, in 2020					
15.9.1 Vooruitgang t.a.v. nationale doelstellingen conform het 'Aichi Biodiversity Target 2' van het 'Strategic Plan for Biodiversity 2011-2020'	[2]				

[a] Officiële SDG indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; of niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

[*] Europese definitie % bos t.o.v. totale oppervlakte.

[**] Europese definitie % verandering t.o.v. de trendlijn.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>

16 Vrede, recht en sterke instituties - Bevorderen van vreedzame en inclusieve samenlevingen met het oog op duurzame ontwikkeling, verzekeren van toegang tot het rechtssysteem voor iedereen en creëren van doeltreffende, verantwoordelijke en inclusieve instituties op elk niveau

SDG target/(toegepaste) indicator	Eenheid	Nederland		Positie in EU		
		jaar	waarde	jaar	waarde	
16.1 Reduceer alle vormen van geweld en daaraan gerelateerde doden						
16.1.1 Aantal slachtoffers van moord met voorbedachte rade	[a]	aantal per 100 000 van de bevolking	2014	0,73	2013	5 (28)
16.1.2 Conflictgerelateerde sterfte per 100 000 van de bevolking	[2]					
16.1.3 Slachtofferschap van fysiek, psychologisch of seksueel geweld	[a]	% slachtoffer geweest	2015	17,6	2014	11 (17)
16.1.4 Deel van de mensen dat zich veilig voelt als ze alleen in hun eigen buurt lopen						
Gevoel van veiligheid	[a]	% veilig gevoel	2015	80,5	2015	6 (22)
16.2 Einde aan kindermishandeling en mensensmokkel						
16.2.1 Deel van de kinderen in de leeftijd 1-17 dat te maken heeft gehad met lijfstraffen en of psychisch geweld van verzorgers in de afgelopen maand						
Kans op mishandeling	[b]	% 15-18 jarigen dat kans op mishandeling als groot ervaart	2015	2,6		
16.2.2 Slachtoffers van mensenhandel	[a]	aantal per 100 000 van de bevolking	2015	7,8	2014	27 (28)
16.2.3 Deel van de jonge vrouwen en mannen in de leeftijd van 18-29 dat voor hun 18e te maken heeft gehad met seksueel geweld	[2]					
16.3 Bevorder de rechtsstaat						
16.3.1 Gemelde misdrijven						
Geregistreerde misdrijven	[a]	aantal per 1000 inwoners	2015	57		
16.3.2 Niet-veroordeelde gevangenen als percentage van de totale gevangenispopulatie						
Aantal gedetineerden	[b]	per 100 000 inwoners	2014	70,9	2014	4 (25)
16.4 Aanzienlijk terugdringen van illegale geld- en wapenstromen, versterken van opsporing en teruggave van gestolen goederen en bestrijding van alle vormen van georganiseerde misdaad, in 2030						
16.4.1 Totale waarde van illegale financieringsstromen naar binnen- en buitenland, in werkelijke prijzen in US dollars	[2]					
16.4.2 Aandeel in beslag genomen handvuurwapens en lichte wapens die zijn geregistreerd en getraceerd conform nationale maatstaven en wettelijke instrumenten	[2]					
16.5 Tegengaan van corruptie en omkoping						
16.5.1 Deel van de personen met tenminste één contact met een ambtenaar dat ambtenaren steekpenningen heeft betaald of om steekpenningen is gevraagd						
Burgers die corruptie hebben ervaren	[a]	score op Corruption Perceptions Index	2015	87	2015	4 (28)
16.5.2 Deel van de bedrijven met tenminste één contact met een ambtenaar dat ambtenaren steekpenningen heeft betaald of om steekpenningen is gevraagd	[2]					
16.6 Effectieve, verantwoordelijke en transparante instituties						
16.6.1 Primaire overheidsuitgaven als percentage van de oorspronkelijke goedgekeurde begroting, naar sector (of begrotingscode e.d.)						
Overheidsuitgaven aan veiligheidszorg	[b]	% bbp	2015	1,5	2014	11(28)
16.6.2 Deel van de bevolking dat tevreden is over hun laatste ervaring met overheidsdiensten						
Vertrouwen in instituties	[b]	% dat voldoende vertrouwen heeft	2014	52,8	2014	3 (18)

16 Vrede, recht en sterke instituties - Bevorderen van vreedzame en inclusieve samenlevingen met het oog op duurzame ontwikkeling, verzekeren van toegang tot het rechtssysteem voor iedereen en creëren van doeltreffende, verantwoordelijke en inclusieve instituties op elk niveau (slot)

	Eenheid	Nederland		Positie in EU	
		jaar	waarde	jaar	waarde
16.7 Versterk posities en invloed in besluitvorming					
16.7.1 Aandeel van posities (naar geslacht, leeftijd, personen met een beperking en bevolkingsgroepen) in overheidsinstellingen (nationale en lokale wetgevers, overheidsdiensten en de rechterlijke macht) vergeleken met de landelijke verhoudingen	[2]				
16.7.2 Deel van de bevolking dat gelooft in interactieve en inclusieve besluitvorming					
Opkomst verkiezingen	[b]	% van de stemgerechtigden	2012	74,6 (recent)	10 (28)
16.8 Verbreden en versterken van de deelname van ontwikkelingslanden aan mondiale bestuursinstellingen					
16.8.1 Aandeel leden en stemrecht van ontwikkelingslanden in internationale organisaties	[1]				
16.9 Verstrekken van officiële identiteitspapieren aan iedereen, inclusief geboortebewijs, in 2030					
16.9.1 Deel van de kinderen onder de 5 jaar van wie de geboorte is geregistreerd door een civiele instantie	[1]				
16.10 Verzekeren van vrije toegang tot informatie en beschermen van fundamentele vrijheden conform nationale wetgeving en internationale overeenkomsten					
16.10.1 Aantal geverifieerde gevallen van moord, kidnapping, gedwongen verdwijning, willekeurige detentie en marteling van journalisten, aanverwant mediapersoneel, vakbondsleden en voorvechters van mensenrechten, in de afgelopen 12 maanden	[1]				
16.10.2 Aantal landen dat vrije toegang tot informatie heeft vastgelegd en geïmplementeerd in de grondwet, wetgeving en/of politieke garanties	[1]				

[a] Officiële SDG indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; of niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>

17 Internationale samenwerking - Versterken van de implementatiemiddelen en vernieuwen van het mondiaal partnerschap voor duurzame ontwikkeling

SDG target/(toegepaste) indicator	Eenheid	Nederland		Positie in EU	
		jaar	waarde	jaar	waarde
17.1 Hulp aan ontwikkelingslanden om financiële middelen te verkrijgen					
17.1.1 Totale overheidsinkomsten als aandeel van het bbp, per bron Inkomsten Nederlandse overheid als bron voor ontwikkelingshulp	[b] % bbp	2015	43,2	2015	14 (28)
17.1.2 Deel van de nationale begroting gefinancierd door nationale belastingen	[1]				
17.2 Ontwikkelingshulp					
17.2.1 Netto officiële ontwikkelingshulp	[a] % bni van de donorlanden	2014	0,64	2014	5 (28)
17.3 Overige vormen van financiële steun aan ontwikkelingslanden					
17.3.1 Directe buitenlandse investeringen (FDI), officiële ontwikkelingshulp en Zuid-Zuid samenwerking als aandeel van de totale binnenlandse begroting Overige publieke financiering ontwikkelingslanden en financiële stromen vanuit NGOs	[a] % bni	2014	0,02	2014	6 (14)
Private financiering ontwikkelingslanden vanuit Nederland	[a] % bni	2013	1,5	2013	1 (14)
17.3.2 Volume van overdrachten vanuit Nederland	[a] % bbp	2015	1,16	2015	5(25)
17.4 Ontwikkelingslanden bijstaan in hun streven naar schuldhoudbaarheid					
17.4.1 Aflossing van schulden als aandeel van de export van goederen en diensten	[2]				
17.5 Regelingen goedkeuren en uitvoeren die investeringen in ontwikkelingslanden moeten bevorderen					
17.5.1 Aantal landen dat investeringsbeleid voor de minst ontwikkelde landen heeft aangenomen en geïmplementeerd	[2]				
17.6 Samenwerking en uitwisseling in wetenschap, technologie en kennis met ontwikkelingslanden					
17.6.1 Aantal samenwerkingsverdragen en programma's op wetenschappelijk en technisch gebied tussen landen, per soort samenwerking	[2]				
17.6.2 Vaste internet breedband abonnementen per 100 inwoners, naar snelheid	[1]				
17.7 Ontwikkeling en overdracht van ecologische technologieën aan ontwikkelingslanden					
17.7.1 Totaalbedrag aan toegezegde financiering voor ontwikkelingslanden om de ontwikkeling, overdracht, verspreiding en doorgifte van milieuvriendelijke technologieën te bevorderen	[2]				
17.8 Technologie- en ICT capaciteit van ontwikkelingslanden bevorderen					
17.8.1 Aandeel van personen dat internet gebruikt	[1]				
17.9 Steun aan ontwikkelingslanden voor capaciteit om SDGs te implementeren					
17.9.1 Dollarwaarde van financiële en technische ondersteuning (inclusief door Noord-Zuid, Zuid-Zuid en trilaterale samenwerking) toegezegd aan ontwikkelingslanden	[2]				
17.10 Bevorderen van een eerlijk wereldwijd handelsstelsel					
17.10.1 Wereldwijd gewogen gemiddelde heffingen ('Worldwide weighted tariff-average')	[1]				
17.11 Bevorderen van export door ontwikkelingslanden en een eerlijk exporttaandeel					
17.11.1 Aandeel van ontwikkelingslanden en minst ontwikkelde landen (LDCs) in wereldwijde export Totale invoer door Nederland vanuit LDCs	[b] euro per inwoner	2015	287,9	2015	2 (28)
Carbon footprint van Nederlandse consumptie als gevolg van import	[b] ton CO ₂ per inwoner [*]	2014	7,72	2007	22 (27)

17 Internationale samenwerking - Versterken van de implementatiemiddelen en vernieuwen van het mondiaal partnerschap voor duurzame ontwikkeling (slot)

	Eenheid	Nederland		Positie in EU	
		jaar	waarde	jaar	waarde
17.12 Tijdige implementatie van toegang tot de wereldmarkt voor ontwikkelingslanden					
17.12.1 Gemiddelde heffingen voor ontwikkelingslanden, de minst ontwikkelde landen en kleine eilandstaten in ontwikkeling	[1]				
17.13 Bevorderen van wereldwijde macro-economische stabiliteit					
17.13.1 Macro-economisch Dashboard	[1]				
17.14 Beleidscoherentie voor duurzame ontwikkeling versterken					
17.14.1 Aantal landen met instrumenten voor het bevorderen van coherent duurzaam ontwikkelingsbeleid	[2]				
17.15 Beleidsruimte respecteren van elk land in implementatie van armoedebestrijding en duurzame ontwikkeling					
17.15.1 Mate waarin aanbieders van ontwikkelings-samenwerking gebruik maken van planningsinstrumenten en resultatenkaders opgesteld door het land zelf	[2]				
17.16 Bevorderen van wereldwijd partnerschap in duurzame ontwikkeling					
17.16.1 Aantal landen dat vooruitgang rapporteert in kaders die het bereiken van Sustainable Development Goals ondersteunen met 'multi-stakeholder development effectiveness monitoring frameworks'	[2]				
17.17 Openbare, publiek-private en maatschappelijke partnerschappen bevorderen					
17.17.1 Bedrag in US dollars toegezegd aan publiek-private en civiele samenwerking	[2]				
17.18 Steun voor capaciteit ontwikkelingslanden om beschikbaarheid van hoogwaardige, actuele en betrouwbare gegevens te verzamelen					
17.18.1 Aandeel duurzame ontwikkelingsindicatoren dat op nationaal niveau wordt geproduceerd met volledige disaggregatie waar relevant voor het doel, conform de Fundamentele Principes van Officiële statistieken (FPOS)	[2]				
17.18.2 Aantal landen met statistische wetgeving conform de Fundamentele Principes van Officiële statistieken (FPOS)	[1]				
17.18.3 Aantal landen met een nationaal statistisch programma dat volledig gefinancierd en geïmplementeerd wordt, naar financieringsbron	[1]				
17.19 Metingen van duurzame ontwikkeling als aanvulling op het bbp, en statistische capaciteitsopbouw ontwikkelingslanden					
17.19.1 Waarde in dollars van alle middelen die beschikbaar worden gesteld om de statistische capaciteit in ontwikkelingslanden te versterken	[2]				
17.19.2 Aandeel van landen dat a) in de afgelopen 10 jaar tenminste één volks- en woningtelling heeft gehouden en b) 100 procent geboorteregistratie en 80 procent aangifte van overlijden heeft bereikt	[1]				

[a] Officiële SDG indicator gemeten; [b] Alternatieve indicator.

[1] Nederland voldoet geheel of vrijwel geheel aan doel; of niet relevant voor Nederland; [2] Nog te ontwikkelen; soms moeilijk kwantificeerbaar.

[*] Europese vergelijking ton CO₂-equivalenten per inwoner.

Voor metadata-informatie over de getoonde indicatoren zie: <https://www.cbs.nl/meten-SDGs>

Literatuur

Boarini, R., G. Cohen, M.M. d'Ercole et al., 2016, *Measuring distance to the SDGs targets. A pilot assessment of where OECD countries stand*, July 2016. Parijs: OECD.

CBS, 2015a, *Armoede en sociale uitsluiting*. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS, 2015b, *Green Growth in the Netherlands 2015*. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS/CPB/PBL/SCP, 2014, *Monitor Duurzaam Nederland 2014*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Eurostat, 2015, *Sustainable Development in the European Union. 2015 monitoring report of the EU Sustainable Development Strategy*. Luxemburg: Eurostat.

Gaalen, R. van, en B. Kazemier, 2015, *Kwaliteit van leven in Nederland*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

ICSU/ISSC, 2015, *Review of Targets for the Sustainable Development Goals: The Science Perspective*. Parijs: International Council for Science (ICSU).

Kroll, C., 2015, *Sustainable Development Goals: Are the rich countries ready?* Gütersloh: Bertelsmann Stiftung.

Lucas, P., K. Ludwig, M. Kok en S. Kruitwagen, *Sustainable Development Goals in Nederland; Bouwstenen voor leefomgevingsbeleid voor 2030*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.

Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2016, *Duurzame ontwikkelingsdoelstellingen; inventarisatie nationale implementatie* (levend document, versie 6 juni 2016).

Moonen, L. en L. Stroucken (eds), 2015, *Welzijn in Nederland 2015*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

OECD, 2015, *How's Life? 2015. Measuring Well-being*. Parijs: OECD.

Sachs, J., G. Schmidt-Traub, C. Kroll et al., 2016, *SDG Index and Dashboards - Global Report*. New York: Bertelsmann Stiftung and Sustainable Development Solutions Network (SDSN).

SCP, 2016, *Armoede in kaart 2016*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

SER, 2010, *Meer werken aan duurzame groei*. Den Haag: Sociaal-Economische Raad.

Smits, J.P.H., 2015, *CBS activiteiten op het terrein van brede welvaart en duurzaamheid*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

- Smits, J.P.H. en G.J. Eding, 2015, *Bridging the gap: integrating the measurement of SDGs with existing statistical frameworks*. Genève: UNECE.
- Smits, J.P.H. en R. Hoekstra, 2011, *Measuring sustainable development and societal progress: Overview and conceptual approach*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Stiglitz, J.E., A. Sen en J.-P. Fitoussi, 2009, *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. Commission on The Measurement of Economic Performance and Social progress. Parijs.
- Tijdschrift Milieu, 2016, *Themanummer Groene Welvaart*. VVM, september 2016.
- Tweede Kamer, 2016a, *Brief van de minister voor buitenlandse handel en ontwikkelings-samenwerking* (Tweede kamer, vergaderjaar 2015–2016, 33 625, nr. 2013). Den Haag.
- Tweede Kamer, 2016b, *Welvaart in kaart; rapport van de Tijdelijke commissie Breed welvaartsbegrip* (Tweede Kamer, vergaderjaar 2015–2016, 34 298, nr. 2). Den Haag.
- UN, 2015, *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*; Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2014 (A/Res/70/1). New York: United Nations.
- UN, 2016a, *Report of the Inter-Agency and Expert Group on Sustainability Development Goal indicators* (E/CN.3/2016/2/Rev.1). New York: United Nations.
- UN, 2016b, *The Sustainable Development Goals Report 2016*. New York: United Nations.
- UN ECOSOC, 2016, *Ministerial declaration of the high-level segment of the 2016 session of the Economic and Social Council on the annual theme 'Implementing the post-2015 development agenda: moving from commitments to results'* (E/HLS/2016/1). New York: United Nations.
- UNECE, 2014, *Conference of European Statisticians Recommendations on Measuring Sustainable Development*. New York/Genève: United Nations.
- WCED, 1987, *Our Common Future*. World Commission on Environment and Development, Oxford: Oxford University Press.
- WRR, 2013, *Naar een lerende economie. Investeren in het verdienvermogen van Nederland*, Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Afkortingen

Bbp	Bruto binnenlands product
BMI	Body Mass Index
Bni	Bruto nationaal inkomen
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CDIAC	Carbon Dioxide Information Analysis Center
CES	Conference of European Statisticians
CH ₄	Methaan (broeikasgas)
CO ₂	Kooldioxide (broeikasgas)
COFOG	Classification of the Functions of Government
CPB	Centraal Planbureau
DAC	Development Assistance Committee van de OESO
DMC	Domestic Material Consumption (binnenlands materialenverbruik)
EBCC	European Bird Census Council
ECOSOC	Economische en Sociale Raad van de Verenigde Naties
EEA	European Environmental Agency
ESR	Europees Stelsel van Rekeningen
ESS	European Social Survey
EU	Europese Unie
FAO	Food and Agriculture Organization van de United Nations
FDI	Foreign Direct Investment
FPOS	Fundamental Principles of Official Statistics
GDP	Gross Domestic Product
Ha	Hectare
HFK	Fluorkoolwaterstof (broeikasgas)
HIV	Humaan Immunodeficiëntievirus
IAEG-SDG	Inter-Agency and Expert Group on Sustainable Development Goal Indicators
ICEP	Index of Coastal Eutrophication
ICES	International Council for the Exploration of the Sea
ICSU/ISSC	International Council for Science, in partnership with the International Social Science Council
ICT	Informatie- en communicatietechnologie
IDEA	International Institute for Democracy and Electoral Assistance
ILO	International Labour Organization
Kg	Kilogram
KPMG	internationaal opererende accountants- en adviesorganisatie
KRW	Kaderrichtlijn Water
LDCs	Least Developed Countries
M ²	Vierkante meter
M ³	Kubieke meter
MDGs	Millenium Development Goals
MDN	Monitor Duurzaam Nederland
MF	Material Footprint (Grondstoffenvoetafdruk)
MIPEX	Migrant Integration Policy Index
MKB	Midden- en Kleinbedrijf
Mln	Miljoen
MVO	Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen
N ₂ O	Distikstof(mono)oxide (broeikasgas)

NEET	Not in Employment, Education or Training
NEM	Netwerk Ecologische Monitoring
NGO	Non-Gouvernementele Organisatie
NL	Nederland
ODA	Official Development Assistance (officiële ontwikkelingshulp)
OECD	zie OESO
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
PBL	Planbureau voor de Leefomgeving
PFK	Perfluorkoolstof (broeikasgas)
pH	Zuurgraad
PIAAC	Programme for the International Assessment of Adult Competencies
PISA	Programme for International Student Assessment
PM ₁₀	Particulate Matter tot 10 micrometer in omvang (fijnstof)
PPP	Purchasing Power Parity (koopkrachtpariteit)
PPS	Purchasing Power Standard
R&D	Research en Development
RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
SCP	Sociaal en Cultureel Planbureau
SCP	Sustainable consumption and production
SDG	Sustainable Development Goal
SDSN	Sustainable Development Solutions Network
SER	Sociaal-Economische Raad
SF ₆	Zwavelhexafluoride (broeikasgas)
UN	zie VN
UNECE	Europese economische commissie van de Verenigde Naties
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation
VN	Verenigde Naties
VVM	Kennis- en relatienetwerk voor milieuprofessionals
WASH	Water, Sanitation and Hygiene
WCED	World Commission on Environment and Development
WIPO	World Intellectual Property Organization
WODC	Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het ministerie van Veiligheid en Justitie
WRR	Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid

Medewerkers

Auteurs

Brugt Kazemier
Marieke Rensman

Met bijdragen van

Gerard Eding
Bas van den Elshout
Rita Gircour
Cor Graveland
Rixt de Jong
Hermanus Rietveld
Sjoerd Schenau
Jan-Pieter Smits
Anna Tanzer-Kulig
Karin van der Ven